

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Дошкілля PRO

Наталія Гавриш, Ольга Косенчук, Тамара Піроженко

ПАРЦІАЛЬНА ПРОГРАМА
з патріотичного виховання
дітей старшого
дошкільного віку
«Моя країна –
Україна»

Видання містить:

- завдання і зміст освітньо-виховної роботи, орієнтовний тематичний план реалізації завдань національно-патріотичного виховання;
- перелік творів образотворчого, музичного мистецтва та художньої літератури;
- словник для дошкільників «Моя країна — Україна».

Видання сприятиме:

- формуванню та розвитку соціально-громадянської компетентності дошкільників щодо національно-патріотичного виховання;
- збагаченню змісту та методичного забезпечення освітнього процесу через упровадження парціальної програми;
- удосконаленню змісту й процесу щодо підвищення кваліфікації та професійного розвитку працівників закладів дошкільної освіти.

Навчально-методичний комплект
«Національно-патріотичне виховання дошкільників»

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДРУЧНИК
УСІ КНИГИ ТУТ!
🌐 ranok.com.ua
✉ e-ranok.com.ua
✉ pocha@ranok.com.ua
☎ (057) 727-70-90

УДК 74.20.54
Г 12

Схвалено для використання в освітньому процесі Міністерством освіти і науки України (наказ від 29.06.2022 №221/13-Г-183)

Рецензенти:

Лохвицька Л. В. – доцент кафедри дошкільної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат педагогічних наук, доцент.
Миськова Н. М. – доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології і фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Гавриш Н. В.

М74 Моя країна — Україна : парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, О. Г. Косенчук, Т. О. Піроженко. — Харків : Ранок, 2023. — 64 с.
ISBN 978-617-09-8235-3

Парціальна програма «Моя країна — Україна» спрямована на формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку і передбачає становлення ціннісного ставлення та активної позиції дитини у сприйнятті та осмисленні уявлень про символи, історію, традиції українського народу, набутті соціального досвіду громадянина України.

Видання призначене для педагогів закладів дошкільної освіти, студентів і викладачів спеціальності «Дошкільна освіта», батьків.

УДК 291.337

Разом дбаємо
про екологію та здоров'я

ISBN 978-617-09-8235-3

© Гавриш Н. В., Косенчук О. Г.,
Піроженко Т. О., 2023
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2023

Зміст

Передмова	4
Завдання і зміст освітньо-виховної роботи зі старшими дошкільниками з національно-патріотичного виховання	8
Показники результативності національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку на різних його рівнях	15
Орієнтовний тематичний план	20
Форми і методи реалізації завдань національно-патріотичного виховання	26
Патріотичне виховання — наше спільне завдання: взаємодія з педагогами і батьками	27
Позиція вихователя у процесі патріотичного виховання	27
Організація методичної роботи з педагогами	28
Участь батьків, яка забезпечує досягнення результату в національно-патріотичному вихованні дітей	28
Додатки до програми:	30
Щоденник-календар добрих справ	30
Перелік рекомендованих літературних і фольклорних творів для використання в роботі з національно-патріотичного виховання старших дошкільників	32
Музичний репертуар для дітей старшого дошкільного віку	34
Перелік творів образотворчого мистецтва, рекомендованих до використання в роботі з національно-патріотичного виховання	35
Словник для дошкільників «Моя країна — Україна»	38
Вступне слово	38
Передмова	41

Державний Гімн України

Музика М. Вербицького
Вірші П. Чубинського

Урочисто

Ще не вмер - ла У - краї - ни ні сла - ва, ні во - ля,
Ще нам, брат - тя мо - лоді - ї, у - смі - хнеть - ся до - ля.
Зги - нуть на - ші во - рі - жень - ки, як тра - ва на сон - ці,
За - па - ну - ем і ми, брат - тя, у сво - їй сто - рон - ці.
Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду
і по - ка - жем, що ми, брат - тя, ко - заць - ко - го ро - ду.

Передмова

Добробут кожної країни значною мірою залежить від числа національно свідомих людей, які активно цікавляться її сучасним життям і проблемами, а також історичним минулим, традиціями та культурою своєї Батьківщини, виявляють до неї любов і відданість, беруть активну участь у її розбудові, докладаючи для того максимальних зусиль. Ось чому формування у громадян країни національної свідомості розглядається як пріоритетне завдання освітньої політики, а патріотичне виховання є одним із ключових напрямів освітньо-виховної роботи в системі дошкільного виховання наймолодших громадян України. Адже зростання в дітей патріотичних почуттів любові до Батьківщини, громадянської позиції, національної ідентичності зміцнюватиме наше українське суспільство.

У Державному стандарті дошкільної освіти (2021) завдання патріотичного виховання подано в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» як один із ключових елементів формування соціально-громадянської компетентності. Традиційно розробники освітніх стандартів і навчальних програм здебільшого уникали вживання термінів *українська національна та культурна ідентичність*, остерігаючись звичувачень у націоналізмі. Ідентичність як невід'ємна характеристика людини виявляється, з одного боку, у визнанні своєї унікальності, а з іншого, — у відчутті належності до певної спільноти. Національна ідентичність — це, у першу чергу, відчуття належності до певної нації, її сенс як цілісності, соборності, об'єднаності, представленої самобутніми традиціями, культурою та мовою. Соціально-громадянська, національна ідентичність не є вродженою, утім є соціально зумовленою. Її пробудження відбувається в дитячому віці під впливом сім'ї, родини, друзів, знайомих, ровесників і продовжує формуватися протягом усього життя людини.

Потреба в розробці парціальної програми зумовлена розумінням того, що патріотичне виховання має починатися з дошкільного віку, коли відбувається формування культурно-ціннісних орієнтацій, становлення духовно-етичної основи особистості дитини, розвитку її емоцій, відчуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації в суспільстві. Активний розвиток психіки дитини сприяє процесу національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе в навколишньому світі. Цей період життя людини є найсприятливішим для емоційно-психологічного впливу на дитину. Оскільки образи сприйняття дійсності та культурного простору дуже яскраві й сильні, вони залишаються в пам'яті надовго, а іноді і на все життя, що є досить важливим у вихованні патріотизму.

Найсприятливішим для закладання базових світоглядних понять, моральних цінностей і переконань є старший дошкільний вік. Ось чому організація національно-патріотичного виховання в цей період набуває особливого значення.

Тож розробка парціальної програми зумовлена потребою в забезпеченні педагогів дошкільної освіти та батьків вихованців дидактико-методичним інструментарієм реалізації завдань Державного стандарту дошкільної освіти щодо національно-патріотичного виховання дітей.

МЕТА парціальної програми з патріотичного виховання полягає в об'єднанні зусиль педагогів і батьків для укріплення *національної ідентичності* дітей як основи, на якій проростатиме справжній патріотизм; сприяння формуванню в дітей *позитивного образу своєї*

країни, утвердження активної позиції громадянина своєї країни, виховання ціннісного ставлення до своєї родини як частини свого народу, його історії, традицій, культури.

Шляхи національно-патріотичного виховання дошкільників у сучасних умовах мають проходити через збагачення світогляду дітей уявленнями про суспільні явища й події, накопичення соціального досвіду життя в найближчому оточенні через залучення до його культури, родинних традицій, через виховання любові до Батьківщини та рідного дому.

Програмою передбачено реалізацію змісту патріотичного виховання, що об'єднує такі освітні завдання:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- формування знань про історію держави, її місце в історії й сучасному житті людства, про державні й національні символи;
- ознайомлення з явищами суспільного життя своєї країни; краєзнавство і народознавство;
- ознайомлення з традиціями та культурою свого народу;
- виховання гордості за належність до українського народу, національної гідності, ціннісного ставлення до національних святинь України;
- виховання любові й турботливого ставлення до своєї родини, інтересу до її історії й традицій, бажання підтримувати їх;
- практикування активного щоденного добродіяння, участі в спільних із дорослими справах, важливих для забезпечення благополуччя своєї родини, міста/села, країни.

Завдання освітньо-виховної роботи та показники результативності роботи щодо національно-патріотичного виховання подано за трьома рівнями: мікрорівні найближчого соціального простору (сім'я, рідня); мезорівні розширеного соціального простору (дошкільний заклад, вулиця, місто/селище) та на макрорівні великого соціуму (Україна як країна серед інших країн світу). Такий розподіл змісту дає можливість більш системно підійти до реалізації освітньо-виховних завдань.

Зміст сучасного патріотичного виховання старших дошкільників має бути збагачено категоріями особистісної та національної гідності, реальності сприйняття соціального сучасного життя, входження в яке є неодмінною умовою соціалізації дитини, життєвого досвіду, що стає надбанням особистості та актуалізує стан постійної готовності до самоактуалізації у відповідних ситуаціях, безпеки, милосердя та практики підтримки життя, що в цілому характеризує гуманістично орієнтовану поведінку та картину світу особистості.

Серед принципів патріотичного виховання, дотримання яких є необхідним для успішної реалізації програмних завдань, є такі:

- гуманістичний характер виховання на засадах загальнолюдських, європейських і національних цінностей;
- відкритості світу, для становлення чого вкрай важливим є діалоговий формат взаємодії, у якому діти навчаються розмірковувати, висловлювати та відстоювати свою позицію в обговоренні проблем;
- активної практики добродіяння, результатом чого мають стати не лише сформовані первинні уявлення та знання, а засвоєні практичні зміни й навички, і головне — бажання діяти згідно з нормами соціальної моралі, прийнятими нашим народом, намір дотримуватися традицій, відповідати позитивному образу українця;
- принцип олюдненості знання як знання, наповненого особистісним змістом, набутого через особистий досвід та емоційне проживання ситуації;
- принцип партнерства як модель взаємин, що характеризується взаєморозумінням, проникненням у духовний світ одне одного, колективним аналізом ходу та результату цієї діяльності;
- принцип емоційної зарядженості спілкування з дитиною, у якому дорослий демонструє особисте ціннісне ставлення, емоційне ставлення, особистісну позицію до змісту різних подій.

Програма структурована за п'ятьма складниками:

- завдання і зміст освітньо-виховної роботи зі старшими дошкільниками;
- показники і рівні сформованості соціально-громадянської компетентності в напрямі патріотичного виховання;
- орієнтовний тематичний план;
- умови, форми і методи реалізації завдань патріотичного виховання;
- завдання щодо взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками вихованців.

Програма містить додатки з рекомендованими дидактико-методичними матеріалами для використання в процесі національно-патріотичного виховання дітей.

Завдання і зміст програми природно й органічно інтегруються в освітньо-виховний процес. Їх доцільно реалізувати в різних формах освітньо-виховної роботи та в різноманітні способів організації дітей (індивідуально, в парах, трійках, командах, підгрупою тощо) з використанням широкої палітри дидактичних засобів.

Завдання і зміст освітньо-виховної роботи зі старшими дошкільниками з національно-патріотичного виховання

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p>Завдання, які мають вирішуватися на мікрорівні найбільшого соціального простору (сім'я, рідня)</p> <p>Виховувати любов до рідної мови, бажання говорити українською мовою;</p> <p>виховувати ціннісне ставлення до своєї сім'ї, батьків і рідних; шанобливе ставлення до історії свого роду;</p> <p>підтримувати інтерес до родинних оберегів, фотографій тощо, усього, що зберігає історію сім'ї і роду, та бажання дізнатися більше про своїх родичів;</p> <p>розвивати златність співпереживати членам своєї родини, потребу в їхній підтримці, радіти від можливості допомогати їм у домашніх справах;</p>	<p>Сформованість знань</p> <p>Формувати уявлення про себе, свою сім'ю, заклад дошкільної освіти, Батьківщину, соціальні стосунки на різних рівнях соціальної взаємодії та сприяти виникненню на цій основі сюжетів творчих ігор.</p> <p>назвати ідентифікувати себе відповідно до соціальної ролі: донька/син, брат/сестра, онука/онук, друг/подруга, пасажир, пацієнт, покупець тощо;</p> <p>збагачувати знання про звичаї і традиції буденного життя сім'ї, прийняті у родині правила (чого можна — не можна робити), а також звичаї підготовки і проведення свят;</p>	<p>Життєві навички</p> <p>Причати послугуватися в родинному колі українською мовою;</p> <p>впраляти у вживанні традиційних для української мови слів увічливості (прохання, вдячності, компліментів);</p> <p>причати узгоджувати особисті потреби з потребами інших членів родини, дітей у групі;</p> <p>виконувати свої поденні обов'язки і доручення батьків, звертатися у разі необхідності до них по допомогу і пропонувати свою посильну допомогу;</p> <p>брати посильну участь у виконанні сімейних справ, підготовці до свят;</p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p>підтримувати відчуття значущості для себе всього, що пов'язане із життям батьків і всієї родини;</p> <p>виховувати ціннісне ставлення до загальнолюдських та громадянських цінностей, які підтримуються членами родини (сім'я, любов, здоров'я, піклування про рідних тощо), до власного здоров'я та здоров'я своїх рідних як до найвищої людської цінності, здоров'я природи як умови людського існування</p>	<p>Сформованість знань</p> <p>Формувати знання про свою сім'ю, членів своєї родини (як зв'язти, ким працює, які має захоплення і досягнення), про себе як члена родини і родова зв'язка з іншими членами родини, про свою домівку;</p> <p>сприяти розумінню переваги вирішення конфліктів і суперечок мирним шляхом;</p> <p>сприяти усвідомленню розумінню правил культурного спілкування з однолітками і дорослими українською мовою та необхідності дотримання соціальних норм моралі і важливості дотримання правил спілкування;</p> <p>формувати уявлення про правила і способи міжособистісної взаємодії із членами сім'ї, родини, іншими людьми;</p> <p>формувати первинні знання про правила безпечного поводження з незнайомими людьми, безпечними предметами; про місця розташування укриття та правила перебування в ньому тощо</p>	<p>Життєві навички</p> <p>залучати до участі в колективних заходах із поліпшення благоустрою закладу дошкільної освіти, рідного міста чи селища;</p> <p>причати свідомо дотримуватися у власному житті своїх прав і обов'язків;</p> <p>причати активно налагоджувати взаємодію з дітьми і знайомими дорослими, встановлювати доброзичливі взаємини в різних сферах життєдіяльності;</p> <p>практикувати допомогу рідним у випадку хвороби членів родини, оптимістично ставитися до труднощів та визначати шляхи їхнього подолання;</p> <p>практикувати вміння пояснювати причини своїх емоцій, вести себе відповідно до ситуації, узгоджувати свою поведінку з емоційними станами інших людей</p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p>Завдання, які мають вирішуватися на мезорівні розширеного соціального простору (вошкільний заклад, вулиця, місто/селище)</p> <p>Підтримувати інтерес та позитивне ставлення до української мови як державної, прагнення до вільного спілкування з іншими дітьми і дорослими українською мовою;</p> <p>виховувати ціннісне ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших як до найвищої людської цінності, до здоров'я природи як умови людського існування;</p> <p>виховувати шанобливе ставлення до життя як унікального прояву існування людини та інших живих істот;</p> <p>виховувати ціннісне ставлення до рідного міста/селища, до своєї країни, бажання зберегти та розвивати природну і рукотворну красу рідного краю;</p>	<p>Помислити, що в Україні українська мова є державною;</p> <p>дати знання про звуковий склад рідної мови;</p> <p>збагачувати знання про заклад дошкільної освіти як дружнє товариство дітей і дорослих. Батьківщина — країну, де народився і зростаєш, про соціальні стосунки на різних рівнях соціальної взаємодії та сприйняти виникнення на цій основі сюжетів творчих ігор;</p> <p>збагачувати знання про звичай і традиції українського народу в організації буденного життя, традиції святкування;</p> <p>ознайомлювати з історією свого міста (села), символікою, історичними пам'ятками, легендами про рідний край, професії людей, які працюють для добробуту свого краю;</p>	<p>Практикувати свідоме утримання від вчинків, які руйнують красу та життя навколишньої природи, заважають шкоді соціальним відносинам, техніці, мистецтву;</p> <p>вправляти у звернення по допомогу до однолітків та знайомих та/або наданні її;</p> <p>виховувати відчуття задоволення від надання допомоги іншим;</p> <p>приєждати дотримуватися правил і способів міжособистісної взаємодії на різних рівнях соціально-громадського простору (родина, дошкільний заклад, суспільні події тощо);</p> <p>збагачувати досвід участі у визначенні та прийнятті правил шкільного життя в родині, дитячому колективі, суспільному оточенні;</p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p>розвивати емпатію: здатність співпереживати та співчувати іншим дітям і дорослим, проявляти садовочку, пишатися досягненнями працівників і виконавців, керувати власними емоціями та виражати почуття;</p> <p>розвивати особистісні якості: активність, ініціативність, самостійність, відповідальність, завязатість та ін.;</p> <p>підтримувати усвідомлення значущості для себе всього, що пов'язане із життям родини, дошкільного закладу, міста, своєї країни;</p> <p>виховувати стійкий інтерес до вивчення милого рідного краю, повагу до героїв, які захищали його, людей, які працюють для нього;</p> <p>формувати інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї держави України;</p>	<p>сприяти усвідомленню важливості екологічно, економічно і соціально доцільної поведінки як умови сталого розвитку себе, свого міста/селища, країни;</p> <p>формувати первинні знання про правила безпеки (взаємодія з небезпечними предметами, відшукання укриття і перебування в ньому тощо), та способи дії у життєво небезпечних ситуаціях;</p> <p>розширювати уявлення про традиції буття життя в різних регіонах України, одяблення зони і в середній життя, про предмети побуту, традиції прикрашання;</p> <p>знайомити з різними видами народної іграшки, виробленої з гіста, дерева, глини, тканини, соломи, сиру тощо;</p> <p>формувати уявлення про українську кухню, її основні страви: борщ, вареники, печено, пироги, галушки, деруни, узвар; про звичай зустрічати гостей хлібом-сіллю, традиційну гостинність українців;</p>	<p>сприяти в моделюванні життєвих ситуацій в ігровій та інших видах діяльності для формування готовності до посильної участі в суспільних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, країні;</p> <p>сприяти накопиченню досвіду екологічно, економічно і соціально доцільної поведінки;</p> <p>розвивати здатність передавати свої враження про соціальні події та взаємини людей художніми засобами (малювати, ліпити, складати оповідання, співати);</p> <p>вправляти дітей в організації художніх ігор із текстами, діалогом, що відбивають окремі трудові процеси, звичай українського народу;</p> <p>приєждати до виразного декламування творів українських авторів;</p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p><i>підтримувати інтерес до оволодіння надбаннями української культури в її етнічному різноманітті</i></p>	<p><i>збагачувати словник дитячої лексики, пов'язаною з історичним минулим свого роду, міста/селища, країни, видатними особистостями, які прославили його;</i></p> <p><i>збагачувати знання про рослинний і тваринний світ рідного краю та України; збагачувати уявлення про рослини-обереги (калина, верба, чорнобривці, маки, волошки, мальви, червона рута тощо);</i></p> <p><i>знайомили з національними традиціями і святами, зокрема традиціями дарування подарунків на свято Миколая, Різдво, Великодні свята, національні традиції колядування, шелудування, посівання, підготовці великоднього кошика тощо</i></p>	<p><i>збагачувати досвід індивідуального та групового виконання українських пісень, хоріводів, танців, досвід спільних театралізацій за змістом українських казок і творів</i></p>
<p>Засадань, які мають вирішуватися на макрорівні великого соціуму (Україна як країна серед інших країн світу)</p> <p><i>Виховувати ціннісне ставлення до державної мови, повагу до мов представників національних меншин України, мов міжнародного спілкування;</i></p>	<p><i>Формувати уявлення про давню історію України (військо, князів, ремесла, храми, культуру, національні одяг; святковий і буденний; традиції, життя видатних людей, які прославили Україну);</i></p>	<p><i>Збагачувати досвід безпосередньої участі в спільних справах; залучати до безпосередньої участі у святкових заходах, соціальних проєктах, благодійних акціях з урахуванням вікових можливостей;</i></p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p><i>спонукати до відчуття задоволення від краси української мови;</i></p> <p><i>підтримувати здатність відчувати значущість усього, що пов'язане з правами дитини/людини в суспільстві;</i></p> <p><i>розвивати почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина України; підтримувати інтерес до суспільного життя українців і всієї країни;</i></p> <p><i>розвивати сприйняття себе як активного учасника і члена суспільства;</i></p> <p><i>формувати відкритість до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур;</i></p> <p><i>виховувати ціннісне ставлення до здоров'я природи як умови людського існування;</i></p>	<p><i>ознайомлювати з правами людини, дитини та необхідності їхнього дотримання у спільному житті;</i></p> <p><i>формували елементарні знання про соціальні явища, події, що відбуваються в місті/селищі; про Україну як багатонаціональну державу, у якій мешають представники різних національностей, про способи мирного та конструктивного налагодження стосунків між людьми і країнами;</i></p> <p><i>розширювати уявлення про основні види українського мистецтва, народних ремесел (гончарство, різьбарство, вишивка, деревообробка, лозоплетіння, килимарство, писанкарство, народний розпис — петриківський, опішнянський, яворівський, косівський);</i></p>	<p><i>залучати до участі у волонтерській та благодійній діяльності (виготовлення листівок, сувенірів, оберегів тощо);</i></p> <p><i>стимулювати до власної ініціативи для добрих справ допомоги, зростання, розквіту аського, що утворює життя в природі;</i></p> <p><i>підтримувати практику приношення краси та добра в стосунках між людьми, в щоденних господарських справах, творенні мистецьких творів, технічних приладів;</i></p> <p><i>збагачувати досвід виразного виконання українських пісень і танців, декламування віршів українських авторів</i></p>

Емоційно-ціннісне ставлення	Сформованість знань	Життєві навички
<p>визнавати ціннісне ставлення до своєї країни, бажання її процвітання серед інших країн;</p> <p>формувати ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, різних національностей і культур;</p> <p>розвивати інтерес до оволодіння відповідними до віку зразками української та світової літературно-мовної, художньої культури;</p> <p>виховувати ціннісне ставлення до творів мистецтва українських майстрів;</p>	<p>ознайомлювати дітей із творами українського фольклору і літератури, найбільш відомими митцями в галузі літератури, музики та образотворчого мистецтва;</p> <p>знайомити з творчістю класиків та сучасних українських письменників (Л. Костенко, С. Дерманський, Г. Бойко, О. Кротюк, Л. Певч, В. Правоторова, Г. Чубач та ін.), композиторів (М. Лисенко, Н. Май, Я. Бабелік, М. Гайворонський та ін.), художників (М. Примаченко, К. Білокур, І. Марчук, О. Шупляк та ін.);</p> <p>знайомити з музеями, що зберігають кращі зразки історичного минулого і сьогодення країни: «Музей писанки», «Музей іграшки», «Музей українського мистецтва», «Музей Катерини Білокур», музеями свого міста, прославлених українців</p>	<p>підтримувати бажання опанувати традиційні українські ремесла;</p> <p>стимулювати інтерес до музеїв як способу і засобу знайомства з історією і сучасністю України</p>

Показники результативності національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку на різних його рівнях

(досягнення дитини у прояві соціально-громадянської компетентності в аспекті національно-патріотичного виховання)

1. Мікрорівень найближчого соціального простору (сім'я, рідня)

Емоційно-ціннісне ставлення:

- шанує історію свого роду;
- виявляє шанобливе ставлення до батьків, рідних;
- виявляє інтерес до родинних оберегів, фотоальбомів тощо; усього, що зберігає історію сім'ї і роду, та виявляє бажання дізнатися більше про своїх родичів;
- демонструє повагу до загальнолюдських та громадських цінностей, які підтримуються членами родини (сім'я, любов, здоров'я, піклування про рідних тощо);
- отримує задоволення від надання допомоги рідним, від участі в сімейних справах.

Сформованість знань:

- розуміє, що в Україні українська мова є державною; усвідомлює звуковий склад рідної мови;
- володіє інформацією про свою сім'ю, членів своєї родини (як звати, ким працює, які має захоплення й досягнення), про себе як члена родини та родинні зв'язки з іншими членами родини, про свою домівку;
- знає власні права й обов'язки, свідомо дотримується їх у власному житті;
- знає і називає кілька прийнятих у родині правил (чого можна — не можна робити);
- усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм моралі й важливість дотримання правил співіснування;
- розуміє переваги вирішення конфліктів, суперечок мирним шляхом.

Сформованість навичок:

- ідентифікує себе та діє відповідно до соціальної ролі (син/донька, онук/онучка, брат/сестра, племінник тощо);
- у родинному колі послуговується українською мовою як державною;

- демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції;
- пояснює причини своїх емоцій, усвідомлює, що інші люди можуть переживати різні емоційні стани;
- звертається по допомогу до рідних або надає її, коли це необхідно;
- дотримується соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності;
- бере участь у сімейних справах, святах разом з іншими членами родини;
- демонструє відповідальність за свої вчинки.

2. Мезорівень розширеного соціального простору (дошкільний заклад, вулиця, місто/селище)

Емоційно-ціннісне ставлення:

- демонструє інтерес до історії свого міста/селища, прагнення дізнатися більше;
- виявляє позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти, інших культурно-освітніх закладів міста/селища;
- виявляє зацікавленість звичаями, традиціями земляків, прагнення підтримувати й продовжувати їх;
- виявляє ціннісне ставлення до рідної мови, бажання спілкуватися нею;
- демонструє дбайливе ставлення до природних і рукотворних надбань свого міста/селища, свого дошкільного закладу;
- виявляє відповідальне ставлення до своїх учинків;
- емоційно реагує на власну участь та участь інших дітей і дорослих у різних видах діяльності на благо рідного міста/селища;
- виявляє зацікавленість до спілкування і взаємодії з однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми і знайомими дорослими в різних соціальних ситуаціях;
- отримує задоволення від добродіяння, прагнення робити це повсякчас.

Сформованість знань:

- має уявлення про себе як члена дитячого колективу, члена своєї громади;
- має уявлення про свою групу, заклад дошкільної освіти (як називається, де розташований, хто працює; імена товаришів, їхні уподобання, особливості);
- ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно відповідно до орфоепічних норм української мови;

- знає та розповідає про звичаї, традиції, культурні пам'ятки рідного міста чи селища;
- знає та розповідає про видатних людей, які прославили Україну в минулі часи і героїв сучасності;
- виявляє обізнаність щодо видів та окремих творів українського мистецтва (музичного, літературного, образотворчого, декоративного), щодо українських ремесел;
- знає і називає свою адресу, знає назви кількох вулиць, площ міста чи селища, знає його назву;
- усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм моралі й виявляє повагу до прав і свобод інших людей у різних соціальних ситуаціях;
- розуміє і пояснює переваги вирішення конфліктів, суперечок мирним шляхом;
- самостійно розповідає знайомі українські казки, переказує зміст художніх творів;
- знає не менше 4–5 віршованих творів українських авторів, не менше 2–3 українських пісень;
- називає імена українських письменників.

Сформованість навичок:

- ідентифікує себе та діє відповідно до соціальної ролі в різних соціальних ситуаціях (на вулицях міста/селища, магазині, лікарні, садочку тощо);
- ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити правильно відповідно до орфоепічних норм української мови;
- демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції;
- пояснює причини своїх емоцій, усвідомлює, що інші люди можуть переживати різні емоційні стани;
- проявляє особистісні якості (активність, ініціативність, самостійність тощо) у взаємодії з іншими людьми;
- звертається по допомогу до однолітків та знайомих або надає її за потреби;
- дотримується соціальних правил і норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності;
- бере участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в групі закладу дошкільної освіти, колі друзів;
- любить та грає в українські народні ігри, бере участь в інсценізаціях за змістом українських літературних творів;
- охоче декламує вірші українських авторів, переповідає українські казки чи оповідання;
- знає і проспівує щедрівки, колядки, пісні під час участі у традиційних святах українців.

3. Макрорівень великого соціуму (Україна як країна серед інших країн світу)

Емоційно-ціннісне ставлення:

- виявляє почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина;
- виявляє любов до рідної мови, повагу до державної мови, мов представників національних меншин України, мов міжнародного спілкування;
- незалежно від національної належності дитина як громадянин України виявляє інтерес та позитивне ставлення до української мови як державної, прагнення до вільного спілкування з іншими дітьми і дорослими українською мовою;
- виявляє інтерес до оволодіння надбаннями української культури в її етнічному різноманітті, а також відповідними до віку зразками світової культури;
- отримує задоволення від відчуття краси української мови;
- виявляє повагу, ціннісне ставлення до державних і національних символів;
- демонструє інтерес до національних культурних цінностей свого народу, його історичного минулого, мови, звичаїв, традицій;
- виявляє інтерес до найважливіших подій, що відбуваються в країні й у світі, уболіває за долю свого народу, пишається досягненнями і здобутками українського народу у світі;
- демонструє дружнє та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми та фізичними потребами, прагнення допомагати їм, підтримувати їх;
- емоційно реагує на підготовку й участь у традиційних святах України;
- виявляє зацікавленість до спілкування зі знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми;
- демонструє відкритість до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур;
- виявляє повагу й пошану до національних героїв минулого та сучасної України;
- має ціннісне ставлення до збереження природних і національних ресурсів країни і землі в цілому;
- виявляє інтерес до творів української та світової дитячої літератури;
- має ціннісне ставлення до мистецьких творів українських майстрів, виокремлює їх серед інших творів світового мистецтва;

Сформованість знань:

- має уявлення про себе як члена суспільства, землянина;
- знає й розповідає про державні, національні символи України, звичаї, традиції українського народу;
- знає про найважливіші свята України та пов'язані з цим традиції святкування;
- знає правила сприйняття національного Гімну і дотримується їх;
- усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм моралі й виявляє повагу до прав і свобод людини, незалежно від її національності;
- розуміє переваги вирішення конфліктів, суперечок мирним шляхом у колі одноліток, на рівні країн.

Сформованість навичок:

- користується у взаємодії з громадянами інших країн українською мовою як засобом національної ідентифікації; говорить українською мовою в цюжньому спілкуванні;
- ідентифікує себе як громадянина України та діє відповідно до соціальної ролі в різних соціальних ситуаціях;
- демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції у сприйнятті та проживанні різних соціальних ситуацій і обставин;
- розповідає загальновідомі факти з історії України;
- називає імена видатних українців, історичних постатей і сучасних героїв, які прославили нашу країну за її кордонами, розповідає про їхні заслуги;
- дотримується у щоденній життєдіяльності правил і норм соціально доцільної поведінки, орієнтованої на цінності сталого розвитку.

Орієнтовний

Тема	Підтеми
Наша Україна	Державні символи; національні символи
Родина	Я і моя сім'я. Наш рід
Український побут	Старовинне й сучасне житло. Моє місто/село (назва, головні вулиці, пам'ятки, підприємства тощо). Українські страви. Народна іграшка (лялька-мотанка, глиняна, дерев'яна, сирна, солом'яна та ін. іграшки). Національний одяг
Українські ремесла	Гончарство. Деревообробка, різьбярство. Лозоплетіння. Вишивка. Писанкарство. Розпис (петриківський, опішнянський, косівський, яворівський). Килимарство, ткацтво

тематичний план

Ідеї	Словник, мовні формули
Державні символи — найважливіші ознаки державності. Національні символи — обереги душі й духу народу	Державний Герб, Державний Гімн, Державний Прапор; калина, лелека, вінок, рушник, верба, соловейко
Найдорожчі для людини — її сім'я, родина. Для кожної людини важливо знати, що вона — частина славного роду; знати його історію	Близькі, рідні, родина, сім'я, батьки, діти, родинне дерево
Сучасний побут українців відрізняється від старовинного комфортом і технічними досягненнями. Проте ми, українці, намагаємося зберегти найцінніші традиції предків	Хата, житло, затишок, добробут, оселя, журавель-криниця, паркан, предмети ужитку, порядок, піч, куманець, миска, глечик, жбан, лава, скриня, устрій; страви, борщ, вареники, млинці, каравай, пампушки, пироги, паляниця. Забавка, бризкальце, свіщик, дзига, лялька-мотанка. Святковий та буденний одяг (сорочка, плахта, кептарик, запаска, вінок, хустка, вишиванка, шаровари, пасок-пояс, свитка, шапка, бриль, чоботи, чобітки), убрання, прикраси, національний костюм
Декоративно-прикладне мистецтво — краса і гордість народу, адже унікальні майстри створювали неповторні вироби, корисні в побуті й водночас дуже красиві	Гончар, глиняні вироби, орнаменти, таріль, куманець, глечик. Різьбяр, майстер. Петриківський розпис, опішнянський, косівський посуд, яворівська іграшка. Деревообробка, столярство, лозоплетіння, теслярство. Ткацтво, килимарство, льон, вовна, плетіння

Тема	Підтеми
Українська гостинність	Традиції частування. Рушник як оберіг. Ярмарок як місце демонстрації народних талантів
Народні свята	Зимові свята (свято Миколая, Новий рік, Різдво, Водохреща, Стрітня). Весняні свята (Масниця, свято птахів, свято землі, Великдень, свято матері, День пам'яті). Писанка. Літні свята (Зелені свята, свято Івана Купала, обжинки та ін.)
Чарівний світ української музики	Музичні інструменти України. Українські музичні твори, відомі на весь світ. Українські музиканти й артисти
Твори української літератури і фольклору	Малі фольклорні форми. Героїчні казки. Чарівні казки. Сучасна українська література для дітей (І. Андрусик, Г. Бойко, Л. Вознюк, С. Дерманський, О. Кротюк, Г. Малик, А. М'ястківський, Т. Коломієць, В. Правоторова, Л. Повх, Г. Чубач та ін.)

Ідеї	Словник, мовні формули
Із давніх-давен українці славилися своєю гостинністю — щирим ставленням, повагою та любов'ю до гостей, радо вітали гостей у своєму домі. Прикрашали домівки рушниками. Ми маємо зберегти традиції частування	Гостинність, гості, гостювання, гостинці, частування, страви, святковий стіл, шанування гостя, українські страви
Серед буденності особливо радісними є свята. Народні традиції святкування живі й у наші дні. Кожна пора року має свої пречудові свята. Їх шанують не лише за подарунки, а й за можливість ділитися радістю та добром з іншими	Святий Миколай, миколайчики, підтримка, милосердя, допомога, подарунки. Колядки, шедрівки. Різдво, Стрітня, Великдень, Зелені свята, Спас. Писанкарство
В Україні завжди полюбляли співи, музику, танці, поважали музикантів. Музика підіймала настрій, допомагала пережити труднощі в мирні й воєнні часи. Деякі українські музичні твори визнані в усьому світі	Трембіта, бандура, троїсті музики, бубон, бугай, сопілка, цимбали, кобза. «Щедрик», «Ой, у лузі червона калина», гопак, народні пісні й танці. Музиканти, композитори, артисти
Сила народу — в його слові. Тому ми так цінуємо український фольклор, літературні твори письменників. Намагаємося розуму набиратися з книжок давнини й сучасних авторів	Котигорошко, Ілля Муромець, козак, герой, боронити землю. Івасик-Телесик, Оленка-змійочка. Героїчні казки, чарівні казки. Загадки, приелів'я, лічилки, скоромовки. Оповідання, вірші

Тема	Підтеми
Відомі українці	<p>Ярослав Мудрий (<i>великий князь</i>).</p> <p>Іван Федоров (<i>книгар</i>).</p> <p>Тарас Шевченко (<i>художник і поет</i>).</p> <p>Леся Українка (<i>письменниця</i>).</p> <p>Марія Примаченко, Катерина Білокур (<i>художниці</i>).</p> <p>Сергій Корольов (<i>авіаконструктор</i>).</p> <p>Борис Патон (<i>учений, інженер</i>).</p> <p>Микола Амосов (<i>лікар</i>).</p> <p>Микола Лисенко (<i>композитор</i>).</p> <p>Сергій Бубка, Андрій Шевченко (<i>спортсмени</i>).</p> <p>Леонід Каденюк (<i>космонавт</i>).</p> <p>Володимир Гришко (<i>співак</i>).</p> <p>Богдан Ступка (<i>актор</i>).</p> <p>Катерина Кухар (<i>балерина</i>) та ін.</p>
Пам'ятні місця України	<p><i>Великі й малі міста</i> (Київ, Львів, Одеса, Харків, Маріуполь та ін.).</p> <p><i>Історичні пам'ятки</i> (Трипілля, Батурин, замок Паланок у м. Мукачеве, Кам'яна могила в Запорізькій області, Києво-Печерська, Почаївська лаври, Хортиця у Запоріжжі та ін.).</p> <p><i>Пам'ятники</i> (Б. Хмельницькому в Києві, Т. Шевченку, Лесі Українці та ін.).</p> <p><i>Заповідники</i> (парк «Софія» в м. Умані, Асканія Нова у Херсонській обл., Святогірський заповідник, Хомутовський степ, заповідні зони Карпат та ін.).</p> <p><i>Музеї</i> (Пирогово в Київській обл.; Шевченківський Гай у Львівській обл.; «Писанка» в Івано-Франківській обл.; «Державний музей іграшки» в Києві; «Музей Катерини Білокур» в Київській обл.; краєзнавчий музей; музей рідного міста та ін.)</p>

Ідеї	Словник, мовні формули
<p>У кожного часу — свої герої. Але є такі величні постаті, які прославили нашу країну на весь світ завдяки своїм численним талантам. Ми маємо шанувати і пам'ятати наших героїв із вдячністю. Назавжди пам'ятаємо й героїв, які захищали нашу країну від ворога</p>	<p><i>Ярослав Мудрий</i>: зведення храмів, книгарство, освіта для дітей, правила спільного життя;</p> <p><i>Т. Шевченко</i>: поеми і вірші («Заповіт», «Кобзар» та ін.), портрети і пейзажі.</p> <p><i>Леся Українка</i>: казки для дітей, вірші, тяжка хвороба, любов до України.</p> <p><i>М. Примаченко</i>: художниця, дивовижні звірі, квіти, рослини.</p> <p><i>К. Білокур</i>: розпис хати, квіткарка, дивовижні квіти.</p> <p><i>С. Корольов</i>: конструктор космічних кораблів і літаків, ракет, супутників, підготовка польотів у космос.</p> <p><i>Б. Патон</i>: інженер, учений, міцні й надійні мости.</p> <p><i>М. Амосов</i>: лікар, операції на серці, система оздоровлення та ін.</p>
<p>Є на нашій землі місця, що нагадують про славетні історичні події. Є місця, які є живими пам'ятниками людським рукам, праці українців, їхнім талантам</p>	<p>Пам'ятка, пам'ятне місце, історична/архітектурна пам'ятка, музей, краєзнавчий музей, заповідник, пам'ятник</p>

Форми і методи реалізації завдань національно-патріотичного виховання

Національно-патріотичне виховання в контексті реалізації завдань формування соціально-громадянської компетентності має відбуватися повсякчасно, системно, пронизуючи всі моменти життя дітей. Проте є такі елементи освітньо-виховного процесу, що є більш ефективними за способами організації дітей для здійснення виховних впливів на формування відповідних уявлень і набування навичок.

У процесі національно-патріотичного виховання дітей найбільш ефективними є комбіновані методи, що одночасно сприяють візуалізації соціальних явищ і процесів й одночасному обговоренню під час комунікації та осмисленню важливих понять, явищ, подій із подальшою організацією проживання отриманого знання. Тож радимо спиратися на принцип інтеграції та використовувати методи інтегрованої освіти. Для забезпечення активної позиції дітей у різних формах освітньо-виховної роботи радимо використовувати інтерактивні методи, зокрема метод полілогу, дослідницький метод, методи підгрупової (парної, командної) роботи, ігрового навчання та ін.

На допомогу вихователям і батькам у реалізації завдань національно-патріотичного виховання існують різноманітні дидактичні засоби, зокрема художні (лістівки, світлинки, репродукції картин, добірка музичних аудіо-, відеотворів, предмети народно-декоративного мистецтва), збірки літературних творів, хрестоматії, комплекти сюжетних картин і плакатів.

Патріотичне виховання — наше спільне завдання: взаємодія з педагогами і батьками

Позиція вихователя у процесі патріотичного виховання

Досягнення результату в національно-патріотичному вихованні дитини дошкільного віку забезпечується особистісно орієнтованою взаємодією між усіма учасниками освітнього процесу, наданням дітям щирою позитивного прикладу громадянської позиції в різноманітних соціальних ситуаціях та виявлення патріотичного ставлення до Батьківщини, її національних і державних святинь.

Ціннісні пріоритети наближених до дитини дорослих — батьків і педагогів, — їхнє ставлення до розуміння сутності національно-патріотичного виховання, життєвий досвід є вирішальним чинником у вихованні дітей патріотами нашої країни.

Демонстрування дорослими поваги до особистості дитини сприятиме проростанню в них почуття людської гідності, а виховання на основі національних традицій — свідомої національної гідності, розуміння того, що «Я — українець/українка» і маю поводитися гідно. Цьому сприятиме і створена педагогом можливість вибору дитиною власної участі у вирішенні питань, що стосуються життя групи, вибору засобів, матеріалів діяльності, способу її організації.

Правильно організований розвивальний простір, насичений різноманітними доступними для використання пізнавальними елементами, орієнтований на дружню взаємодію дітей у малих групах, який не обмежує особисті свободи, сприятиме набуттю соціального досвіду, формуванню соціально доцільної поведінки (зміню встановлювати межі власної свободи, виявляти повагу до інших, знаходити позитивні способи вирішення конфліктних ситуацій), самоорганізації дітей.

Вихователь має підтримувати дитячі ініціативи і сприяти їхній реалізації у різних видах діяльності.

Зона відповідальності вихователя — взаємодія з батьками щодо національно-патріотичного виховання, стимулювання їх до спільних дій, вироблення єдиної освітньо-виховної позиції, спільної організації заходів, у яких беруть безпосередню участь діти тощо.

Організація методичної роботи з педагогами

Громадянська позиція педагогів як патріотів своєї країни є одним із вирішальних факторів національно-патріотичного виховання. Тому варто приділити особливу увагу методичній роботі із педагогами для забезпечення відповідної вмотивованості, збагачення й уточнення знань про історію та сучасне життя України. Дуже важливо не формалізувати цей напрям роботи і не залишати його лише в планах.

Серед рекомендованих форм методичної роботи щодо національно-патріотичного виховання дітей і дорослих — *тематичні методичні години* («Формування національної ідентичності в системі національно-патріотичного виховання», «Родинне виховання як чинник становлення національної свідомості дошкільників», «Організація проекту «Моя країна — Україна» для дітей старшого дошкільного віку», «Організація мінімузев як засобу національно-патріотичного виховання» та ін.); *вивчення* родинних звичаїв і традицій сімей вихованців із подальшою організацією презентування найкращого досвіду; *фестиваль* методичних розробок із національно-патріотичного виховання; *конкурс* «Мамина колискова», *конкурс* виразного читання українських творів «Слово, що зігриває і підіймає»; *тематичні тижні для педагогів* «Українські господині», «Сімейні традиції» (приготування страв і смаколиків; презентація власного рукоділля), *сімейне свято* «Вечорниці» за участю членів родин педагогів зі збереженням національних традицій частування і святкування; *складання картотеки методичних матеріалів* із національно-патріотичного виховання; *складання методичного банку* музичних творів українських композиторів(ок), українських пісень і танців для дітей; *підготовка добірки* художніх творів українських художників(ниць) і майстрів/майстринь.

Незважаючи на широку палітру можливих форм роботи з педагогами щодо національно-патріотичного виховання, головним залишається наскрізний принцип патріотичного духу, який заряджає і надихає, спільні національно-патріотичні цінності, які важливо передати нашим дітям.

Участь батьків, яка забезпечує досягнення результату в національно-патріотичному вихованні дітей

Підтримка батьками процесу формування соціально-громадянської компетентності дітей щодо національно-патріотичного виховання може відбуватися шляхом:

- утвердження в родинних стосунках принципу «пошана — старшим, повага — молодшим»;
- налагодження міжособистісної, продуктивної й толерантної дитячо-батьківської взаємодії з урахуванням національних традицій виховання;
- дотримання в розмовах із дитиною правил літературної мови, своєчасного виправлення недоліків мовлення дитини;
- регулярних відвертих розмов (власних спогадів, щирих розмов про життя українського народу в давнину і сучасних умовах) із можливістю для дитини висловлення особистих поглядів і думок задля набуття соціального досвіду;
- залучення дитини відповідно до її вікових можливостей до участі в житті сім'ї/родини, закладу дошкільної освіти, громади в різних формах дозвілля, спільних подорожей, прогулянок, суспільно корисної праці, волонтерської діяльності тощо;
- залучення дитини до спостереження за об'єктами природного та соціального довкілля в повсякденному житті та під час ігор, прогулянок, екскурсій, дозвілля, соціальних і благодійних акцій, проєктів тощо;
- розповідь дитині про важливі події в житті сім'ї/родини, міста, громади, України й у світі;
- створення сімейних літописів;
- обговорення різних прикладів і моделей поведінки, зокрема з власного досвіду про взаємини з іншими людьми, про щоденну діяльність та значущі події, у яких доведеться брати участь дитині;
- спільного перегляду з наступним обговоренням відео, мультфільмів, спільного читання фольклорних і літературних творів українських авторів(ок);
- обговорення з дитиною конфліктної ситуації, що трапилась, того, як можна було б їй запобігти, полегшити, якщо б побудувати суперечливий діалог інакше;
- спільних подорожей рідною країною, щоб дитина бачила щире захоплення батьків красою рідної землі;
- підтримки бажання дитини спілкуватися з українськими книжками, розповіді про свої улюблені книги, пригадування того, які з книжок були вашими друзями в дитинстві;
- запровадження ритуалу щоденного читання книги з наступним обговоренням сюжету, особливостей характеру та поведінки різних персонажів; проведення паралелей книжкової історії з реальним життям дитини;
- заохочення дитини виразно декламувати улюблені вірші на родинних зібраннях, народних святах.

ДОДАТКИ ДО ПРОГРАМИ Щоденник-календар добрих справ

Завдання дітям для запровадження щоденного добродіяння

- Посміхайся людям, які тебе оточують, — їм це буде приємно.
- Почитай книжку молодшим за тебе дітям, — проведи час корисно.
- Погуляй із песиком — запропонуй це першим, не чекай, коли тебе про це попросять.
- Промовляй слова подяки.
- Навчись говорити «дякую» іншими мовами.
- Обіймай свою сім'ю частіше.
- Навчи чогось корисного друзів своїх молодших братиків чи сестричок.
- Намалюй або напиши приємні слова для будь-кого.
- Вивчи та заспівай хорошу пісню.
- Помилуйся разом із рідними на красу сходу чи заходу сонця.
- Скажи «дякую» водієві свого автобуса чи тролейбуса.
- Залиш квітку на чиемусь порозі.
- Будь добрим до себе, вживай лише здорову їжу.
- Телефонуй своїм дідусям і бабусям як шановним старійшинам.
- Кажі «дякую» військовим і поліцейським, лікарям і пожежним.
- Спечи з матусею смаколики та пригости своїх сусідів.
- Скажи «добрий ранок» хоча б п'ятьом особам.
- Закручуй кран із водою, коли вона не потрібна, роби тоненьку цівку.
- Бери участь разом із дорослими і друзями в прибиранні та сортуванні сміття.
- Прогуляйтеся із сім'єю на вулиці.
- Намалюй сердечка на піску або на асфальті.
- Кажі «привіт» будь-кому, кого зустрінеш.
- Загадай бажання для дитини чи дітей з іншої країни.
- Бери участь у волонтерстві разом із дорослими, щоб допомагати там, де це потрібно.
- Напиши гарні побажання людям кольоровою крейдою на асфальті.
- Відправ позитивне повідомлення в соціальні мережі.
- Розмалюй камінець і поклади його так, щоб хтось випадково знайшов його і зрадів.
- Поділися їжею з кимось, хто голодний.
- Підтримай, підніми настрій п'ятьом людям компліментом.
- Допоможи дорослим піклуватися про рослини на городі чи вдома.
- Запроси друзів пограти разом.
- Пропусти когось у черзі поперед себе.
- Подумай про доброту, яку ти проявив, протягом дня.
- Зроби щось приємне іншій людині.
- Приготуй із рідними якийсь частування для військових, або поліцейських, або пожежних.
- Виконуй свої домашні обов'язки без нагадування.
- Попроси батьків зробити пожертвування у притулок для тварин.
- Зроби вітальну листівку для працівника/працівниці бібліотеки.
- Розвесели когось веселим танцем.
- Уболівай за успіх команди, у якій ти змагаєшся.
- Запроси своїх друзів зробити гостинці для дітей, які лікуються в госпіталі.
- Познайом новенького(у) з групою або сусідами — нехай він/вона відчує, що поряд із ним/нею є друзі/подруги.
- Намалюй листівку для родини військового, який несе службу.
- Запропонуй прогулятися з домашнім улюбленцем — візьми на себе одну із сімейних справ.
- Проживи весь день без зауважень і нарікань.
- Притримай двері для когось — будь чуйною людиною.
- Приділи увагу і час щодня своєму хобі, щоб навчатися створювати нове.
- Виріж із паперу п'ять сердечок і залиш їх на капоті п'яти машин, щоб зробити приємне іншим людям.

Перелік рекомендованих літературних і фольклорних творів для використання в роботі з національно-патріотичного виховання старших дошкільників

Поетичні твори: *І. Андрусяк.* «Продощ», «Пригода», «Розмова»; *Г. Войко.* «Милочка-крутилочка», «Якби», «Розумники»; *О. Вишневецька.* «Я вишивку свою вплела»; *Н. Виноградська.* «Рід гончарів»; *Т. Винник.* «Вишиванка»; *Л. Возюк.* «Загадка про Київ»; *В. Галак.* «Загадки про національні символи»; *Р. Гришина.* «Лелека — символ України»; *І. Гнатюк.* «Наша хатка»; *І. Жиленко.* «Твоє ім'я»; *А. Камінчук.* «Писанка», «Україна — рідний край», «Це — моя Україна»; *В. Кленц.* «Український віночок»; *Л. Костенко.* «Сунічки», «Вербові котики», «Горобець із білою бородою»; *А. Костецький.* «Найкраща іграшка»; *Н. Красоткіна.* «На конику»; *В. Крищенко.* «Дагга», «Вишивала мама»; *О. Кротюк.* «Найкраща земля», «Як то добре в світі жити!», «Зебра», «Хитрий вереда»; *І. Михайловська.* «Матусин рушник»; *М. Познанська.* «Наш рідний край»; *Я. Скидан.* «Рідне»; *О. Олесь.* «Прапор»; *Н. Поклад.* «Прапор», «Герб»; *В. Паронова.* «Тризуб»; *П. Чубинський.* Державний Гімн України («Ще не вмерла України»); *В. Правоторова.* «Калиновий кущик», «Вареники», «Рецептик», «Кавуновий запах», «Хто як дякує»; *М. Сингаївський.* «Спитала птаха сонця», «Якби»; *Т. Шевченко.* «Садок вишневий коло хати», «Тече вода з-під явора», «Зацвіла в долині червона калина», «Ой діброво — темний гаю!»; *Л. Повх.* «Малювала дівчинка місто», «Будинки», «Чи далеко полонина?»; *В. Даник.* «Вишиванка»; *Г. Мовчан.* «На моему рушничку»; *Т. Коломієць.* «Гончарний круг»; *В. Міщенко.* «Петриківка»; *Ю. Шкрумеляк.* «Я дитина українська», «Де Україна?», «Ой, вберуся я в неділю»; *П. Шкарб'юк.* «Нумо всі колядувати»; *О. Роговенко.* «Прийшов Спас»; *Д. Чередищенко.* «Писанка»; *М. Хворосницька.* «Великодня гра»; *Н. Куфко.* «Свято Пасхи недалечко»; *М. Підгірянка.* «Коломийки»; *Т. Кржемінська.* «Український гончак»; *К. Перелісна.* «Моя сопілка»; *Г. Чубач.* «Батьківщина», «Столиця», «Два маленькі баранці», «Загадки про страви до частування», «Коляда».

Фольклорні твори:

Загадки, прислів'я, приказки.

Народні ігри. «Ходить гарбуз по городу» (пісня-гра), «Галя по садочку ходила» (хороводна гра).

Народні пісні-заклички. «Веснянка», «Ой, що ти нам, весно, принесла», «Благослови, мати».

Народні пісні. «Ой, вербо», «Щедрик», «Ой, зав'ю вінки», «Грицю, Грицю, до роботи», «Ой, заграйте, музики», «Ой, люлі-люлі, налетіли гулі» (колискова), «Ой, ходить сон коло вікон» (колискова).

Народні казки. «Казковий будинок», «Як господиня навчилася готувати вареники», «Лясниця і журавель», «Котигорошко», «Микита Кожум'яка», «Івасик-Телесик», «Пан Коцький».

Легенди: *А. Сокол.* «Легенда про державні символи»; *О. Конечна.* «Легенди про славних українських козаків».

Авторські казки: *О. Табака.* «Усі з'єднані любов'ю»; *І. Малкович.* «Мед для мам»; *М. Шкурина.* «Казка про будинок, який любить чистоту і затишок»; *Г. Верес.* «Мамина сльоза»; *С. Дерманський.* «Як Миколай дарунки ніс»; *З. Мензатюк.* «Ярмарок»; *Леся Українка.* «Віда навчить», «Три метелики»; *О. Ничипорук.* «Казки з Карпат про суперсилу».

Оповідання: *Л. Повх.* «Співоче дерево», «Котик і квіти»; *В. Сухомлинський.* «Дідова колиска», «Ялинка для горобчиків», «Навіщо дякують?»; *А. Мастківський.* «Рідний край», «Мудра голка».

Робота з художнім текстом

1. Читання, визначення незрозумілих слів.
2. Лексична робота «Твій словничок» (з'ясування значень слів).
3. Розділення тексту на частини, добирання до кожного фрагмента власної назви.
4. Цитування фрагментів тексту за пропонуваними ілюстраціями.
5. Складання запитань до тексту.
6. Пошук у тексті відповідей на запитання до нього.
7. Вільний переказ твору «за ланцюжком».
8. Самостійне малювання за твором.

**Музичний репертуар для дітей
старшого дошкільного віку**

Митець/мисткиня	Назва твору
Білик І.	«Бджілка»
Бойко Г. (вірші), Фільд В. (музика)	«Морозець, морозець»
Гриневич І. (музика), Прокоф'єва С. (вірші)	«Ранок»
Гулак-Артемівський С.	«Стоїть явір над водою», «Спать мені не хочеться», «Ой, на горі та й жінці жнуть»
Гузєва Н. (вірші), Сасько Г. (музика)	«Капітошка» (пісня з мультфільму)
Івасюк В.	«Червона рута», «Водограй», «Балада про мальви», Сюїта-варіації для камерного оркестру
Кабалевський Д.	«Сумний дощик»
Леонтович М.	«Щедрик»
Лисенко М.	«Гопак»
Литкова І.	«Лялька танцює»
Лобачова Г. (музика), Френзель Н. (вірші)	«Кіт Васька»
Любарський М.	«Коліскова казочка», «Дзвони»
Май Н.	«Маминя сорочка», «Квітуча Україна», «А роси падають», «Пісня про добро», «Мама й тато»
Мамаліга К.	«Сонечко зійшло»
Мігай А.	«Тане вечір, ніч близенько»
Нехода І. (вірші), Бекман Л. (музика)	«Зайчики» (У лісі, лісі темному...)
Парцхаладзе М. (музика), Синівський П. (вірші)	«Плаче котик»
Ревуцький Л. (музика)	«На прогулянку»
Скорик М.	«Мелодія», «Гуцульський триптих», «Карпатська рапсодія», «Як козаки куліш варили» (музика до однойменного мультфільму)
Співаночки	«Ой, рак, неборак», «Щебетушка щебетала», «Голубочка», «Гопа, гопа, чуки», «Іде, іде, дід, дід», «Кукуріку, півнику», «Раз, два, три, чотири», «Сорока-ворона», «Шуги на панові кури»

Митець/мисткиня	Назва твору
Степаненко С.	«Лисичка»
Тілічєва О.	«Ковячка»
Українські народні пісні	«Ой, коточок», «Печу, печу хлібчик», «Равлику, равлику», «А молі, молі», «Вигрій, вигрій сонечко», «Дощику», «Зелені огірочки», «Іди, іди дощику», «Ой, у лузі червона калина»
Хандожинська Ю. (вірші), Ведмедєря М. (музика)	«Ходить літо», «Ходить осінь», «Квітень», «Травичка»
Чембержі М.	«Коліскова»
Чубач Г.	«Черепаша-Аха-аха»
Чубинський П. (вірші), Вербицький М. (музика)	Державний Гімн України (Ще не вмерла України...)
Шевченко С.	«Годинник»
Шевчук І.	«Миколай, Миколай, ти до нас завітай»
Шуть М.	«Снігова пісенька», «Голуби», пісня-гра «Ми йдемо», «У цій залі друзі всі»

**Перелік творів образотворчого мистецтва,
рекомендованих до використання в роботі
з національно-патріотичного виховання**

Митець/мисткиня	Назва твору
Білокур К.	«Жоржини», «Квіти і виноград», «Сніданок», «Патюрморт із хлібом», «Квіти за тином», «Богданівські яблука», «Кавун. Морква. Квіти», «Калина», «Піони»
Бокшай Й.	«Цвіте терен»
Ван Гог В.	«Зоряна ніч», «Гілка бузку і канарка», «Осіній пейзаж із чотирма деревами», «Квітуче дерево»
Гапчинська Є.	«Різдвяний пряник», «Сніданок», «Мрії про далекі моря»
Глуценко М.	«Зимовий день», «Перший сніг», «Повінь», «Весна в Карпатах», «Київські каштани», «Квітучий сад»
Жуковський С.	«Осінь. Веранда»
Ковальчук С.	«Місяць»
Криволап А.	«Карпати», «Канів», «Кінь»

Місце/мисткиня	Назва твору
Куїнджі А.	«Місячна ніч на Дніпрі»
Левченко П.	«Село зимою. Глухомань»
Марчук І.	«Зима. Останній промінь», «Моя Земля — моя твердиня», «Звуки органу», «А навкруг весна буяла»
Павленко В.	«Калина»
Пата Т.	«Зозуля на калині»
Пимоненко М.	«Квіткарка», «Різдвяне ворожіння», «Великдень»
Примаченко М.	«Чарівний птах», «Квіти», «Біла криниця», «Отак Іван пана покатав, аж у коляску впав», «Де осінь на коні», «Дикий бик і ворон — це тварини-друзі», «Цей звір ворожить», «Кінь стоїть сумує», «Коло млина, коло броду два голуби пили воду», «Кукурудзяний кінь у космосі», «Дарую українську паляницю всім людям на землі», «Український поліський бичок-третячок гуляє у лісі та силу збирає», «Щур у дорозі», «Квіти вирости біля четвертого блоку»
Рекуненко В.	«Дощик накрапає»
Тимченко М.	«Райський птах», «Коники»
Труш І.	«Портрет Катерини Грушевської»
Шевченко Т.	«Автопортрет»
Шишко С.	«Осінь над Дніпром», «Дніпро восени», «Ранок у лісі», «Весна», «Зима»
Шовкуненко О.	«Букет троянд», «Натюрморт із глечиком і персиками», «Золота осінь», «Повінь. Конча-Заспа», «Весна»
Щуляк О.	«Дух Різдва», «Горобчики», «Осіннє листя»
Яблонська Т.	«На лісовій галявині»
Яценко В.	«Рання весна», «У полі», «Рідні лани»

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (2021). https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12_01/Pro_novu_redaktsiyu
2. Білан О. Українське дошкільня: програма розвитку дитини дошкільного віку. — Тернопіль: Мандрівець, 2002.
3. Василюва С., Стьошка М. Україна — наша Батьківщина: парціальна програма з національно-патріотичного виховання. — Тернопіль: Мандрівець, 2016.
4. Воронов В., Гавриш Н., Канішевська Л., Піроженко Т., Рейпольська О., Сисосва С. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. НАПН України. — Київ, 2020. <https://bit.ly/2E3xulJ>.
5. Гавриш Н., Бадер С., Стаєнна О. Сонечко мандрує Україною: навчально-методичний комплект для дітей старшого дошкільного віку. — Київ: Генеза, 2021.
6. Каплуновська О. Україна — моя Батьківщина: парціальна програма з національно-патріотичного виховання для дітей дошкільного віку/ О. Каплуновська, І. Кичата, Ю. Палець; за наук. ред. О. Рейпольської. — Тернопіль: Мандрівець, 2016.
7. Крутій К. Технологія формування полікультурної особистості (конспекти занять з українського народознавства з дітьми старшого дошкільного віку)/ К. Крутій, Н. Котій. — Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2016.
8. Лозинська С. Українське народознавство дітям дошкільного віку: методичний посібник для закладів дошкільної освіти. — Львів: Оріяна-Нова, 2016.
9. Піроженко Т., Хартман О. Учимось жити разом: парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6–7 років. — К.: Алатон, 2016.
10. Шевчук А. С. Дитяча хореографія: навчально-методичний посібник. — Тернопіль: Мандрівець, 2016.
11. Яловська О. Народні перлини для маленької дитини. — Тернопіль: Мандрівець, 2013.

Словник для дошкільників «Моя країна — Україна»

Вступне слово

Визнаюю є теза про те, що особистість не народжується громадяншином, її потрібно цього вчити. Патріотичне, моральне, соціальне виховання традиційно розглядає питання формування любові до Батьківщини як важливий напрям освіти дітей у системі дошкільного виховання України. Усвідомлення значущості цього напрямку в практиці дошкільної та початкової освіти підкреслюється визначенням важливості з-поміж ключових компетентностей саме соціальної та громадянської компетентності. У стандарті дошкільної освіти 2021 р. цілком своєчасно визначена соціально-громадянська компетентність в освітньому напрямі «Дитина в соціумі». До цього часу автори стандартів освіти і навчальних програм здебільшого уникали формулювання української національної та культурної ідентичності, остерігаючись звичуачень у націоналізмі. І даремно. Національна ідентичність — це відчуття належності до певної держави чи нації. Це сенс нації як цілісності, соборності, об'єднаності, представлені самобутніми традиціями, культурою та мовою.

Тлумачення ключового поняття: «ідентифікація» (від лат. *identicus* — тотожний і *facio* — роблю) визначає процес неусвідомлюваного ототожнення себе з іншим суб'єктом, групою, вірцем, ідеалом, соціальним інститутом. Так, культурна ідентифікація — ототожнення себе з групою або культурним явищем, зокрема з українським мистецтвом, традиціями, цінностями. Ідентифікацію розглядають як процес формування ідентичності. Ідентичність як термін має кілька значень (громадянська, національна, культурна). Соціально-громадянська, національна ідентичність не є вродженою, вона є соціально зумовленою. Її пробудження відбувається в дитячому віці під впливом сім'ї, родини, друзів, знайомих, ровесників і продовжує формуватися під час усього періоду соціалізації, тобто впродовж життя.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ідентичність тлумачиться як невіддільна характеристика людини, яка виявляється, з одного боку, у визнанні своєї унікальності, а з іншого, — у відчутті належності до певної спільноти.

Ми вже давно би мали відстоювати свою українську ідентичність, допомагати педагогам визначатися із засобами її формування та розвитку в дітях. Відповідно ніякі, замість дещо розмиті національної ідентифікації, мали б іншу картину та країну. Вважаємо, у цей

критичний для української нації період маємо наздоганяти і навіть випереджати час, а отже, діяти продуктивно.

Проблема виявлення засобів розвитку ідентичності особистості в Україні, насамперед, національної, соціально-громадянської, культурної, загострена реаліями воєнного стану в Україні 2022 р. та пов'язаними із цим численними викликами в соціокультурній царині.

Пошуки шляхів формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку потребує глибоких знань педагога щодо розуміння сучасних проблем суспільного розвитку, розширення уявлень про зміст ключових понять, які висвітлюють царину суспільних відносин між людьми. Саме для цього призначений словник для дошкільників «Моя країна — Україна».

Тлумачення важливих термінів доступною для дитини мовою та демонстрація наочних ілюстрацій надає можливість у вступному слові звернутися до образних порівнянь для узагальнення авторських позицій.

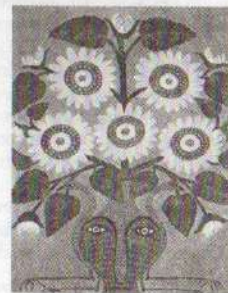
Для цього звернемося до улюбленого в Україні символу сонячної енергії, життя, здоров'я та процвітання — соняшника.

У геральдиці соняшник не випадково розглядається як символ естетичного руху, як захисник позитивної енергії, а, головне, як символ любові до Батьківщини. У перекладі з грецької мови соняшник (*Helianthus* L.), походить від слова «Геліос» — Сонце.

Соняшник — чи не найсильніший серед квітів... він знайшов своє місце під Сонцем. І не міг не знайти, бо постійно орієнтується на небесне Світило — повертає за ним свою схожу на Сонце голову.

Тож Сонце його не засліплює, а це означає, що він не боїться осліпнути від успіхів чи досягнень... Своєю невибагливістю до цвітіння та росту соняшник відображає якщо не безпроблемність, то малопроблемність. Бо він не «мучиться» проблемами, що робити, куди йти — він іде за Сонцем... Уявіть собі, як соняшник повертає за Сонцем свою голову, так і людина думкою, словом і ділом звернена до своєї Вітчизни.

Коли Сонце ховається за горизонт на нічний спочинок, соняшник сумно опускає голову і згортає пелюстки, так і людина в чужині згасає та сумує за рідною землею.

М. Примаченко.
Соняшник життя (1963)

Як Сонце для соняшника — єдиний і незамінний орієнтир, так і для людини Батьківщина — головна й найвища цінність.

Чому повертається соняшник? Виявляється, у стеблі соняшника накопичуються фітогормони — ауксини, які регулюють ріст рослини. Збільшення ауксину в тій частині стебла, що не освітлена сонцем, змушує соняшник тягнутися до світла. Що можна порівняти з означеними фітогормонами в контексті феномену найвищої цінності — любові людини до Батьківщини? Що виконує функцію ауксину, який регулює зростання громадянських почуттів? Символічну роль такого психологічного регулятора виконують сформована національна ідентичність, честь та гідність людини. Ще раз звернемося до слів «ідентифікація» як процес неусвідомлюваного ототожнення себе з іншим суб'єктом, взірцем, ідеалом та «ідентичність» як невіддільна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності та, водночас, відчутті належності до певної спільноти.

Відомо, коли зростання соняшника завершується, то капелюшок більше не рухається за сонцем і залишається повернутим на схід весь час. Саме означені якості особистості — почуття своєї гідності, національної ідентичності та честі, що формується змалку, залишаються особистісним стрижнем патріотичної позиції сучасних громадян України.

Соняшник служить людині орієнтиром на місцевості, бо навіть у хмарну погоду капелюшок соняшника показує, де перебуває зараз Сонце відносно горизонту. Так і національна ідентичність допомагає людині залишатися собою та бути унікальною серед багатовимірних і непростих соціальних відносин. Квітка соняшника — це тисяча маленьких квіточок, які потім перетворюються в тисячу насінин. Маємо надію та віримо, що зростання у дітей патріотичних почуттів любові до Батьківщини, громадянської позиції, національної ідентичності зміцнюватиме наше українське суспільство.

Піроженко Т.О., доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, керівник робочої групи авторів — розробників Базового компонента дошкільної освіти (2021)

Передмова

У роботі з національно-патріотичного виховання дітей перед дорослими нерідко виникає потреба в коректному поясненні тих чи інших складних для дітей термінів і понять. Ми зібрали низку важливих понять, щоб допомогти дорослим — педагогам і батькам — самим уточнити сутність того чи іншого терміна та допомогти донести його суть до дітей. Як і будь-який інший, наш словник не передбачає системного його використання, не містить додаткових методичних рекомендацій, як використовувати його в освітньо-виховному процесі.

Слово зі словника може бути стрижнем пізнавального заняття або обговорене в процесі індивідуальної розмови чи читання літературного твору. Дорослий сам визначає, коли виникає потреба у використанні словника. Для першої редакції ми зібрали лише сорок шість понять і термінів. Проте користувачі можуть доповнити його за потреби іншими важливими для цього напрямку виховної роботи. Окремі слова не мають вербальних пояснень, а ілюстровані картинкою, що без занурення в глибини дає змогу дитині зрозуміти, про що йдеться. Слова розташовані в алфавітному порядку, що полегшить їхній пошук.

Прийоми словникової роботи з дітьми дошкільного віку

1. Збагачення активного словника:
 - промовляння нового слова;
 - тлумачення нового слова;
 - побудова речень із новим словом.
2. Закріплення в словнику:
 - повторення;
 - читання/вивчення літературних творів із новим словом (загадки, приказки, прислів'я, вірші тощо).
3. Поглиблення розуміння слова:
 - пояснення походження слова;
 - застосування слова в мовленні (бесіди, діалоги, моделювання ситуацій).

Термін	Значення
Батьківщина	Батьківщина (Вітчизна) — країна, що належить певному народові; вужче — рідний край, місце народження тієї чи іншої людини. Поняття <i>батьківщина</i> позначає країну предків (батьків) людини, а також часто має емоційний підтекст. Ідеться про те, що деякі люди відчують до Батьківщини особливе, сакральне почуття, яке поєднує любов і почуття патріотизму. (<i>Енциклопедія історії України: у 10 т. — К.: Наукова думка, 2003. — Т. 1 — С. 203</i>)
Війна	Війна — комплекс заходів, спрямований на захоплення чужих природних, енергетичних та людських ресурсів. Є найвищим ступенем загострення відносин у країні або між країнами, з'ясування відносин за допомогою армії та зброї. (<i>Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. — К.: Знання України, 2004. — Т. 1 — 760 с.</i>)
Віночок	Віночок, тобто «плетінка» — головний убір із листя, бадилля, гілок і квітів у вигляді обруча, що мав розмаїтий символізм у багатьох культурах. (<i>Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. — Буенос-Айрес, 1958. — Т. 1, кн. II — С. 173–175</i>)
Волонтер	Волонтер — фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану, благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер. (<i>Словник української мови: у 20 т. — К.: Наукова думка, 2010–2020</i>)
Воля	Воля — бажання і здатність людини діяти в напрямі свідомо поставленої мети, долаючи внутрішні і зовнішні перешкоди. Поняття «воля» також — синонім слова «свобода». (<i>Приходько Ю., Юрченко В. Психологічний словник-dovidnik. — К.: Каравела, 2020. — 328с.</i>)

Як поленити дитині
Коли дитина народжується, її батьки, рідні вже живуть у певній країні, певному місті чи селі. Тут вони працюють, мають житло, обробляють землю, прикрашають її. І ця земля стає для дитини рідною, адже вона зростає серед рідних їй місць і людей. І навіть якщо пізніше дитина подорослішає і буде переїжджати в інші країни, місце, де вона народилася, залишатиметься для неї батьківщиною. Батьківщиною називають також країну, що належить певному народові. Так, наша Батьківщина — Україна.
Що сваритися, а тим більше битися, — погано, знають навіть малюки. Тому дітей із малку привчають домовлятися, дружно ставитися до інших. Іноді сварі починаються між країнами, коли одна країна хоче відняти щось в іншій країні, не намагаючись попередньо домовитися по-доброму. Найсильніша свара називається війною. Війна — страшне випробування. Вожуть армії з великою кількістю зброї, але страждають від війни не лише солдати, гинуть прості люди, руйнуються міста і селища. Сьогодні зброя дуже жорстока, страшна. Тому не можна допускати війни. Але народ, проти якого почалася несправедлива війна, має всіма силами захищати свою землю.
Здавна головною окрасою українського дівочого вбрання був вінок. Цей головний убір виготовляли із квітів та кольорових стрічок. Кожну квітку до вінка добирали ретельно, адже вона мала певне значення. Зазвичай це були ромашка, волошка, мак, ружа, хміль, любисток, барвінок і, звичайно, калина.
Волонтерами називають добровольців, людей, які за власним бажанням готові витратити свої сили, час і талант на користь суспільства або конкретної людини, не чекаючи за це винагороди. Волонтерами в певних справах можуть бути і діти, які можуть допомагати дорослим, наприклад, прибирати в парку, саджати дерева чи квіти, допомогти старенькій людині тощо. Коли працюють усі разом, будь-яка справа буде успішною.
Воля — це здатність людини докладати зусилля заради омріяного. Намітити, чого ти хочеш, сформулювати завдання — цього замало. Адже, щоб чогось досягти, потрібно багато працювати, і тільки воля допомагає нам подолати біль, страх, байдужість, надає сил. Наприклад, ти вирішив стати знаменитим спортсменом. Починаєш тренуватися щодня. Але це нелегко. Тож безвільний через кілька днів відмовиться від свого задуму. А вольова людина буде, попри труднощі, намагатися досягти бажаного. Усі чемпіони, справжні переможці — дуже вольові люди. Воля також необхідна, щоб відмовитися від шкідливих звичок або від поганих дій. Отже, воля робить людину, її дух сильним. А ще воля в українській мові означає свободу — те, що в нашій славній історії цінується понад усе.

Термін	Значення
Вишиванка	Вишиванка — назва народної сорочки, прикрашеної орнаментованою вишивкою. Важлива складова українського національного вбрання. (Словник української мови : у 20 т. — К. : Наукова думка, 2010–2020)
Герой	Герой — особа, що проявляє вищу форму мужності; яка за свої досягнення чи якості розглядається як ідеал, приклад для наслідування. (Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. — К. : Абрис. — 2002. — С. 117)
Гідність	Гідність — «це поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність всякої людини як моральної особистості, а також категорія етики, що означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості». (Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. — К. : Абрис. — 2002. — 742 с.)
Громада	Громада — група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів тощо; об'єднання людей, що ставить перед собою певні спільні завдання; організація; адміністративно-територіальна одиниця місцевого самоврядування. (Словник української мови : у 20 т. — К. : Наукова думка, 2010–2020)
Громадянська позиція	Громадянська позиція — активна і відповідальна поведінка громадянина, який хоче жити в демократичному суспільстві та бути господарем власного життя, усвідомлює власну відповідальність перед суспільством, належно виконує свої громадянські обов'язки та використовує і відстоює свої громадянські права. (Словник української мови : у 20 т. — К. : Наукова думка, 2010–2020)

Як пояснити дитині
Вишиванки традиційно носили представники різних народів як у свята, так і в будень. Вишивка робила одяг красивим. Вишивкою прикрашають жіночі й чоловічі сорочки. Традиційна вишивка сорочок має оберегове значення, а вишивка різниться залежно від регіону. Традиційні назви — <i>сорбчка, вишита сорбчка, вишивана сорбчка</i> .
Герой береться за вирішення, як правило, виключно складних завдань. Він бере на себе підвищені обов'язки й більшу відповідальність, ніж інші люди. В Україні та багатьох інших країнах звання Героя присвоюється за здійснення визначного героїського вчинку або визначного трудового досягнення. Героїчними вважаються мужність і відвага, проявлені під час захисту Батьківщини, порятунку інших людей від лих у мирний час; визначний внесок у розвиток науки і техніки, культури тощо.
Гідна людина — так говорять про того, хто незалежно від обставин дотримується моральних принципів, поважає старших, своїх близьких, родину, тримається спокійно, впевнено, поважає себе та інших. Щоб країну поважали серед інших країн, її громадяни мають поводитися гідно завжди і всюди. 21 листопада українці відзначають День Гідності і Свободи.
Україна — велика країна, що займає величезну територію. Щоб легше було вирішувати різні життєві проблеми, люди, які живуть близько, об'єднуються у спільноту, громаду. Громада — спільнота людей, які живуть разом, мають колективну власність на засоби виробництва, проводять спільні збори, обряди, мають спільні садочки і школи та інші споруди, підтримують добросусідські стосунки.
Громадянська позиція — це про поведінку людини, якій не байдуже життя країни. Справжній громадянин намагається робити добрі справи, навіть якщо це вимагає зусиль. Справжній громадянин своєї Вітчизни завжди готовий охороняти і захищати свою країну, поважає ветеранів, захисників Вітчизни, цінує героїчні подвиги свого народу. Він розуміє проблеми й недоліки суспільства, у якому живе, і намагається їх виправити. Можна почати зі своєї родини: дитина може допомогти своїм батькам, сестричці, бабусі, може порадувати своїми успіхами, допомогти в домашніх справах, підтримувати чистоту свого житла і міста чи селища.

Термін	Значення
Гостинність	Гостинність — властивість за знач. гостинний . Готовність, бажання приймати гостей і пригощати їх. (<i>Словник української мови: в 11 т. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 143.</i>)
Державні символи України	Державні символи України — встановлені Конституцією особливі розпізнавальні знаки, що склалися історично й уособлюють національний суверенітет і самобутність держави. У ст. 20 Конституції Державні символи України визначені: Державний Прапор (офіційний знак держави у вигляді блакитно-жовтого полотнища), Герб (офіційно прийнята емблема) і Гімн (урочиста пісня як символ єдності). Для кожного народу державні символи стають історичними святинами, оскільки уособлюють досвід національного державотворення.
Добрі справи	Добродіяння — надання допомоги, сприяння комусь-небудь у чомусь. (<i>Словник української мови: в 11 т. — К.: Наукова думка, 1970–1980. — Т. 2. — С. 324</i>)
Єдність	Єдність означає тісний зв'язок, згуртованість, цілісність, неподільність; поєднання чогось чи когось в одному цілому, нерозривність зв'язку (<i>Великий тлумачний словник сучасної української мови — К.; Ірпінь: Перун, 2005</i>)

Як пояснити дитині
Гостинність — національна риса українців, що виявляється у щирій турботі про гостя, у бажанні догодити йому, зробити його перебування приємним. Вона є ознакою добродушності, поваги та відкритості. <i>Гостинний господар готовий із щирістю прийняти і пригостити людей, у який би час вони не прийшли. Здавна стіл для гостей накривали чистою скатертиною і припрошували до нього всякого гостя, свого чи чужого. Званого чи несподіваного гостя обов'язково припрошують сідати, що пов'язано з різними прикметами: «Сідайте, аби діти спали», «Сідайте, аби квочки добре сідали (щоб рої сідали, щоб старости сідали, щоб усе добре сідало)»; пригощаючи, кажуть: «Чим багаті, тим і раді», «Чим хата багата, тим і рада», «Що хата має, тим і приймає».</i>
У кожної держави є Гімн, Прапор і Герб. Це — державні символи, які вирізняють її з-поміж інших у світовій спільноті. В Україні Державний Прапор складається з двох кольорів — жовтого і синього. Малим Державним Гербом є золотий тризуб. Державним Гімном нашої країни є пісня «Ще не вмерла України...». Державні символи єднають наш народ, адже в них виражені любов до Батьківщини, незламність і гордість української душі. Саме тому ми з повагою ставимося до них.
Добрі справи — основний спосіб докладання зусиль справжнього патріота своєї країни, який хоче жити в доброму світі. Мало не творити зла. Треба збільшувати добро на землі. Діти також можуть приєднатися до різних добрих справ дорослих, організувати чи надихнути інших допомагати тим, кому потрібна допомога, зберігати і створювати красу. У спільному добродіянні люди навчаються домовлятися, дружити. Не важливо, наскільки великою буде добра справа чи для якої кількості людей вона буде корисною: це буде посмішка, що зігріє когось, чи спільна праця, чи свято в рідному місті або селищі — головне, щоб добрі наміри і дії людей примножували добро на землі.
Багато є справ, які краще й легше робити не поодиноч, а разом, об'єднавшись. Життя доводить, що біду і радість краще ділити на всіх. Через віки ми бачимо силу народу в його єдності. Лише тоді, коли ми разом, наша сила стає непереможною і непорушною, здатною здолати будь-якого ворога.

Термін	Значення
Звичай	Звичай — загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадянському житті й побуті певного народу, суспільної групи, колективу. (Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 3. — С. 476)
Зброя	Зброя, заст. <i>оружья</i> — сукупність технічних пристроїв та засобів, що застосовується для ураження живої сили противника, його техніки, спорудження та інших цілей під час ведення бойових дій; озброєння. У переносному значенні «зброя» — будь-який засіб для боротьби з ким-небудь чи чим-небудь, для досягнення будь-якої мети. (Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980)
Збройні Сили України (ЗСУ)	Збройні Сили України — це військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом. (Ст. 1. Закон «Про збройні сили України»)
Кобзар	Кобзар — український народний співець і музикант. Кобзарі були творцями, хранителями і передавачами епічної традиції у формі історичних пісень, дум (мелодійних речитативів змінюваних форм), а також казок та переказів, супроводжуваних грою на кобзі, лірі або бандурі, звідки інша їхня назва — лірники або бандуристи. Кобзарство — символ української національної культури, непереможності й нескореності, волелюбної вдачі українського народу, чистоти його духовних помислів. •Кобзар» — назва збірки віршів Тараса Шевченка, якого самого називають Великим Кобзарем.

Як пояснити дитині
Звичай — є вираженням традиції. Це загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті будь-якого народу, суспільної групи, колективу, традиційний порядок роботи саме так при виконанні певних дій із використанням відповідних атрибутів, предметів та ін. Українці завжди досить уважно ставилися до звичаїв святкування, виконання певних дій у важливих для себе справах щодня. Як і рідна мова, звичаї об'єднують людей в один народ. Того, хто забуває звичаї, зневажають люди. Багатющий скарб звичаїв нашого народу ми отримали в спадок і мусимо зберегти його та, нічого не втративши, передати нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу.
Людство користувалося зброєю з прадавніх часів. Найпростішими видами зброї є палиця чи камінь, які неважко знайти будь-де. Спочатку основним призначенням зброї було, в першу чергу, полювання, а в другу — захист від хижаків. Але вже в найдавніші часи зброя стала використовуватися також для нападу та оборони в сутичках різних груп людей. Сьогодні зброя здатна знищити водночас багато людей, зруйнувати міста і села. Люди мають відмовлятися від використання зброї, а навчитися вирішувати суперечки мирним шляхом.
Кожна держава має людей особливої, шанованої професії — військові. Є вони і в нашій країні. Нашу армію називають Збройні Сили України. Ці відважні люди захищають кордони нашої держави, її незалежність, боронять від ворога міста і села, дбають, щоб діти зростали щасливими. На суші, у морі, небі Збройні Сили України щодня захищають мирне життя нашого народу, а в разі ворожого нападу дають йому відсіч. Сила, мужність, незламність, доброта і щирість — ось головні риси наших воїнів і воїнок. Збройні сили України — це хоробрі і неаламні солдати, які боронять нашу землю від нападу агресорів.
Кобзарі — старовинні музиканти і співаки, які ходили від села до села, від хати до хати і співали пісень, розповідали казки та легенди. У той час, коли і телевізорів, і телефонів не було, вони передавали тисячолітню мудрість, розкривали правду життя, закликали до активності, агургованості. Піаніше так назвав свою книжку віршів Тарас Шевченко, бо він і в дитинстві, і дорослим любив слухати кобзарський спів.

Термін	Значення
Державний кордон України	<p>Державний кордон України — це лінія та вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України по суші, воді, вадрах та повітряному просторі. Охороною Державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах займається Державна прикордонна служба України, — у повітряному та підводному просторі — Збройні сили України.</p> <p>Україна межує із сімома країнами: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Росія і Білорусь.</p> <p>Загальна протяжність українського кордону становить 6992,982 км.</p> <p>(<i>Енциклопедія історії України : у 10 т. — К. : Наукова думка, 2003</i>)</p>
Криниця	<p>Криниця, або колодязь (так можуть називати глибоку криницю) — обладнане водне (або інше, наприклад, мінералізованої води, розсолу, нафти тощо) джерело, глибоко викопана й захищена від обвалів яма для добування води тощо з вододносних шарів землі.</p> <p>(<i>Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970—1980</i>)</p>
Майдан	<p>Майдан — велике незабудоване місце в селі або місті, площа, лісова галявина, смолокурня, земляна споруда нез'ясованого призначення; дослівно — «місце в центрі», «всередині», «середина» — поширена в Україні, у Середземномор'ї, на Близькому та Середньому Сході назва головної (звичай торгової) площі у селі чи місті.</p> <p>(<i>Словник української мови : у 20 т. — К. : Наукова думка, 2010—2020</i>)</p>
Ми	<p>Ми — займенник, за допомогою якого люди називають себе спільно з іншими.</p>

Як пояснити дитині
<p>На мапі світу можна побачити багато різних держав. Але як упізнати на ній власну Батьківщину? За тоненькою лінією, що огортає її територію. Цю лінію називають <i>державним кордоном</i>.</p> <p>Державний кордон відділяє одну державу від інших, розташованих по сусідству. Лінія кордону дуже важлива, його захищають спеціальні військові зі Збройних Сил України — <i>Державна прикордонна служба</i>.</p>
<p>Криниця — це джерело чистої питної води, спеціально викопане глибоко в землі. Щоб постійно діставати із нього воду, яму криниці обносять цямринами. Над криницею надбудовують дах, уперек прилаштовують коловорот із ланцюгом і цебром на ньому.</p> <p>У давнину в Україні були поширені криниці-«журавлі». Вони називалися так тому, що цебро прив'язували до високої жердини, закріпленої на двох укопаних в землю стовпах. Коли потрібно було набрати з криниці води, жердину нахиляли, і цебром зачерпували воду. Здала здавалося, що це журавлик нахиляється до криниці попиту водиці.</p> <p>У селах та містечках, де немає водогону, криниці є основним джерелом питної води, яку дістають із глибокої свердловини.</p>
<p>В українських козацько-християнських селах майданом традиційно називалась площа біля церкви в центрі села, де збиралися люди для спілкування, вирішення громадських і приватних ділових справ і розваг. Майдан Незалежності (або просто Майдан) — головна площа Києва.</p>
<p>«Ми» — важливе слово. Воно може бути дуже емним і об'єднувати всіх людей на планеті (Ми — всі земляни) або громадян цілої країни (Ми — українці), а може бути вузьким, коли говоримо про свою сім'ю (Ми їдемо на море), коло друзів (Ми граємося разом). МИ завжди більше за Я, більше і сильніше. Люди говорять про себе МИ, коли домовляються діяти разом (Ми захищаємо рідну землю), коли поважають і цінують не лише <i>я і моє</i>, а ще <i>твоє і наше</i>. Я, ТИ, всі МИ маємо об'єднатися заради миру і життя.</p>

Термін	Значення
Мова	<p>Мова — система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне значення.</p> <p>Державна мова постає як мова національності, яка самовизначилася в даній державі. Вживання державної мови закріплюється традицією або законодавством.</p> <p>(Із Закону України «Про мову»)</p>
Народ	<p>Народ — населення держави, мешканці країни. Народ — громадсько-політична сила, на яку опирається офіційна влада в країні. Народ — форма національної та етнічної єдності.</p> <p>Це історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури, а також усвідомленням своєї єдності та відмінності від інших. Історично сформований народ виступає соціальним організмом, який самовідтворюється шляхом передачі новим поколінням мови, традицій та ін.</p> <p>(Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. — К. : Знання України, 2004 — Т. 2 — 812 с.)</p>
Національні символи України	<p>Національні символи України — спеціальні знаки, що відображають самобутність народу, утверджують його етнічні цінності.</p> <p>(Енциклопедія сучасної України: електронна версія [онлайн] — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007)</p>
Настрій	<p>Настрій — загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність людини, характеризує її життєвий тонус. Розрізняють позитивні настрої, які виявляються у бадьорості, та негативні, які пригнічують, демобілізують, викликають пасивність.</p> <p>(Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. — Буенос-Айрес, 1962. — Т. 5, кн. ІХ — С. 1091–1092)</p>

Як пояснити дитині
<p>Людина живе в суспільстві, разом з іншими людьми, їй важливо спілкуватися з іншими зрозумілою мовою, промовляти чітко слова, що будуть сприйняті іншими. Мова — це найважливіший засіб спілкування і пізнання.</p> <p>Державна мова в Україні — українська, тому кожен громадянин країни має володіти українською мовою.</p> <p>Людина може вивчити багато різних мов під час подорожей, навчання, але завжди для неї найважливішою має бути рідна мова — мова, якою говорили з нею її батьки. Навчися володіти українською вільно, адже мова показує, якою є людина — культурною чи ні.</p>
<p>Народ — так говорять про людей загалом, переважно у великій кількості, які мешкають у країні. Відповідно до Конституції України «український народ» — громадяни держави всіх (різних) національностей, незалежно від походження, мови та культури.</p>
<p>Наша країна цінує і зберігає багато самобутніх речей, які є символами України, які відбивають національні традиції: рушник, віночок, сопілка, вишиванка, куманець, українська пісня, гопак — народний танок та ін. Символами України є й окремі рослини, птахи — калина, мальва, барвінок, червона рута, лелека, соловейко, сокіл... Із покоління до покоління передаються легенди про ці символи, їхню силу, красу. Народ завжди ставиться до національних символів із великою повагою та любов'ю.</p>
<p>Настрій — загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність людини. Гарний настрій виявляється в бадьорості, поганий бачимо тоді, коли людина пригнічена, нічого не хоче робити. Настрій — загальний емоційний стан, що може мати різні причини для виникнення: хвороба, страх, незнайома ситуація тощо. Зміна настрою — нормальне, природне для людини явище. Але варто розвивати в собі здатність тримати під контролем свій настрій, не допускати собі падати духом, підтримувати гарний настрій іншим, знаходити слова підтримки для тих, у кого є значна причина для суму.</p>

Термін	Значення
Національність	Національність — те саме, що нація. Приналежність людини до тієї чи іншої етнічної спільноти — нації або народності, сукупність осіб однієї національної належності. Поняття «національність» може мати різноманітні значення: юридично-правове, політичне, етнологічне, культурологічне, повсякденно-побутове тощо. (<i>Мала енциклопедія етнодержавознавства</i> . — К. : Генеза, Довіра, 1996. — С. 120—121)
Незалежність	Незалежність — можливість приймати самостійні рішення, які підкоряються власним бажанням та інтересам і не потребують зовнішніх указівок та наказів. Незалежність для держави — політична самостійність, відсутність підлеглості, суверенітет. Слово <i>незалежність</i> має різні визначення у різних сферах життєдіяльності людства. (<i>Українська мала енциклопедія</i> : 16 кн. : у 8 т. — Буенос-Айрес, 1962. — Т. 5, кн. IX. — С. 1116—1117)
Неповторний	Неповторний — який не може повторитися; єдиний у своєму роді, унікальний; те саме, що неповторимий. (<i>Словник української мови</i> : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970—1980. — Т. 5. — С. 357)
Патріотизм	Патріотизм (грец. πατριότης — <i>співвітчизник</i> , грец. πατρίς та лат. <i>Patria</i> — <i>батьківщина</i>) — громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї приналежності до країни і свого громадянства, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах вітчизни та постати на її захист у разі необхідності. (<i>Гофтул М. Сучасний словник з етики</i> . — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. — С. 295—297)

Як пояснити дитині
Усі люди, які живуть на землі, у різних її куточках об'єднані у великі чи зовсім маленькі групи, національність не завжди визначається кордонами держави або громадянством. У кожній групі або нації — своя мова, традиції, культура. Кожна національність може відрізнятися від інших, але немає жодної, яка краща чи гірша за інші. У багатьох країнах світу, як і в Україні, дружно живуть і працюють люди різних національностей.
Незалежність означає свободу вибору тієї чи іншої поведінки. Незалежна людина здатна сама приймати рішення, як діяти. Це не значить, що діти не мають запитати дозволу батьків на якісь свої дії або узгоджувати з іншими свої наміри. Але за свої самостійні рішення та дії людина має й відповідати також сама, а не ховатися за чийсь спину. Незалежна країна здатна самостійно визначати цілі та способи (як саме) їхнього досягнення; вона сама здатна вирішувати питання і проблеми самостійно. Незалежність дуже важлива для країни. В Україні щороку 24 серпня святкують державне свято — <i>День Незалежності України</i> .
Неповторний — це слово вказує на унікальність чогось чи когось. Кожен із нас для цього світу необхідний і неповторний, тому що неповторність треба цінувати і розвивати. У кожного з нас — тільки одне єдине життя, яке треба цінувати і берегти. У кожного з нас єдиний, від народження даний природний ресурс, ми його називаємо здоров'ям. Його справді можна підживити, оновити частково, але не можна повторити, продублювати. Тому здоров'я треба берегти. Кожному Богом дана єдина родина, батьки. У всіх нас єдина мати-земля, нам світить єдине сонце. Серед інших країн світу — єдина Україна, яку ми любимо як нашу Батьківщину.
Кожен по-різному прагне проявляти патріотизм: хто прапорцем махає, хто одяг із символами носить, хто про свою любов до Батьківщини кричить весь час... Але справжні патріоти — це люди, які намагаються не демонструвати, а робити щось корисне для своєї рідної країни: шанують пам'ять предків, здійснюють гідні вчинки, бережуть чистоту і порядок у місті, своєму домі, на природі. Адже патріотизм починається з любові до своєї вулиці, до свого маленького міста. Патріот не стане кидати сміття біля річки чи в парку — адже це часточка його країни. Тож про патріотизм судять не по словах, а по справах людини. Любов до Батьківщини є виявом гордості за свою рідну землю, за її матеріальні й духовні надбання. Це готовність захищати інтереси насамперед країни, а не власні.

Термін	Значення
Підтримка	Підтримка — те, що підтримує кого-небудь, що-небудь, служить опорою комусь, чомусь; забезпечення, надання необхідних засобів у процесі створення, проектування об'єкта, системи; супроводження об'єкта у якійсь діяльності. (Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 6. — С. 516)
Почуття й емоції	Почуття (від старослав'янського слова «чути») — це поняття, що означає загальний стан свідомості за більш-менш складного поєднання різного роду відчуттів. Складний стан організму, що припускає тілесні зміни поширеного характеру — в диханні, пульсі, залозовиділеннях тощо — і на ментальному рівні — стан збудження чи хвилювання, що позначається сильними почуттями, і зазвичай імпульсом щодо певної форми поведінки. (Філософський словник. — К. : Головна ред. УРЕ, 1986)
Писанка	Писанка — український різновид великодніх яєць; яйце, декороване традиційними символами, які пишуться за допомогою воску й барвників. Розпис яєць поширений у багатьох народів світу. Писанка, як і яйце взагалі, символізує початок, народження життя. (Манько В. Українська народна писанка : науково-популярне видання. — Л. : Свічадо, 2017. — 41 с.)
Права та обов'язки	Від народження всі діти мають загальні права: право на життя, ім'я та громадянство, піклування та турботу, достатній рівень життя (для фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку), на захист від усіх форм насильства, особистої недоторканності, захист гідності та медичну допомогу. Ці права супроводжують людину все життя. Інші права набуваються залежно від віку, деякі змінюються або припиняються з досягненням відповідного віку.

Як пояснити дитині
Кожна людина — не острів, вона живе серед інших людей, багато з яких потребують підтримки та допомоги щодня за ознаками свого нездоров'я чи віку чи з інших причин. І ми, ті, хто мають силу допомагати й підтримувати, маємо це робити щодня. На те нам наша сила й дана. А хтось, сильніший за нас, допоможе нам, коли нам буде необхідна підтримка та допомога. Є люди, які обирають допомогу іншим і підтримку своєю професією: лікарі, пожежні, рятувальники, поліціанти. Те саме і з країнами. У скрутну годину кожна країна може потребувати допомоги та підтримки. Добре, якщо інші країни їй можуть допомогти.
Почуття — це особливі людські переживання, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні чи негативні емоції — радість, любов, гордість або сум, гнів, сором та ін. На відміну від емоцій і настроїв, почуття виникають щодо чогось або когось, а не ситуації в цілому. «Я боюся цієї людини» — це почуття, а «Мені страшно» — це емоція. За якістю почуття виявляється ставлення особистості до праці, подій, інших людей, до самої себе. За якістю переживань відрізняють одні емоції і почуття від інших, наприклад, радість від гніву, сорому, обурення, любові тощо.
Писанка — святкове великоднє яйце, прикрашене візерунками. Українські майстрині придумали багато гарних орнаментів для писанок і способів їхнього оздоблення. Крашанка — пофарбоване в один колір яйце; дряпанка — також одноколірне яйце, але вкрите тоненькими візерунками, що видрапані гострим цвяхом; мальованка — яйце, розписане пензляком і фарбами; писанка — яйце, на якому орнамент створюється насенням воску та пошаровим фарбуванням в різні кольори.
У головному документі країни — Конституції України — визначено головні права громадян. Це — право на життя, ім'я, охорону здоров'я, освіту та ін. Навіть наймолодші діти від народження мають права, які записано в Законі. Проте права (те, що ти можеш робити, що можеш отримати, на що розраховувати) невіддільні від обов'язків. Адже кожна людина має не тільки отримувати благо від держави, а й сама намагатися творити благо для своїх рідних і своєї країни. Головний обов'язок для дітей — здобувати освіту, щоб пізніше обрати професію і працювати з іншими для себе і своєї країни. Чим старша людина, тим більше обов'язків вона має. Один із найголовніших — готовність захищати свою країну.

Термін	Значення
Правила спільного життя	Правило — вимога для виконання якихось умов (норма поведінки) всіма учасниками яких-небудь спільних дій, за виконання яких передбачено заохочення, а за невиконання — покарання. Правила спільного життя — це зібрання положень, що визначають певний порядок дій, поведінку, що є обов'язковими для всіх. (<i>Філософський словник. — К. : Головна ред. УРЕ, 1986</i>)
Президент	Президент (від лат. <i>Praesidens</i> — той, хто сидить попереду) — виборний голова, керівник установи, організації, товариства тощо; голова держави в країнах із республіканською або змішаною формою правління. (<i>Політична енциклопедія. — К. : Парламентське видавництво, 2011. — С. 607</i>)
Родина	Родина — соціальна група людей, яка складається з подружжя, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей. (<i>Словник української мови : в 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 8. — С. 593</i>)
Рушник	Рушник в укр. культурі (український традиційний рушник) — це прямокутний шмат лляного чи конопляного полотна, що має на кінцях, а часто і на всьому полотні різноманітні вишиті або виткані композиції, які відображають світогляд та звичаї предків, а також несуть інформацію про добро, достаток, здоров'я. Рушники є символом матеріальної культури українців, важливою складовою обрядів та ритуалів. (<i>Селівачов М. Лексикон української орнаментики. — К. : Редакція вісника «Ант», 2005. — 400 с</i>)
Сильний/на	Сильний — який має велику фізичну силу; який має твердий, стійкий, вольовий характер; який виявляє рішучість, наполегливість, непохитність духу. (<i>Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 172</i>)

Як пояснити дитині
Правила — це зібрання положень, що визначають певний порядок дій, поведінку юридичних та фізичних осіб. Дотримання правил обов'язкове для всіх, кого вони стосуються, а тому вони належать до правових документів. Є спільні правила для дітей у вашій групі, правила для відвідувачів музею чи театру, правила безпечного руху транспорту на вулиці, правила підтримки дружніх стосунків між країнами. А є спільні, дуже важливі правила для всіх земель — що ми маємо робити для нашої планети Земля і чого робити не дозволяється.
Президент є символом єдності держави, представником і захисником інтересів громадян як у своїй країні, так і за кордоном; він несе особисту відповідальність за події в країні. Президент є головою держави. Його обирають на певний термін для виконання обов'язків. Президент вирішує найважливіші завдання і проблеми в житті країни. Президент — це виборна посадова особа. Громадяни мають ставитися до нього з повагою.
Родина — це найрідніші люди, які оточують нас із самого народження. Із ними ми мешкаємо в спільній оселі, разом зустрічаємо свята, відпочиваємо. У родині люди люблять одне одного, піклуються одне про одного, допомагають меншим і старшим.
Вишивати рушники — давній український народний звичай. Вишиваний рушник донині не втратив свого значення в побуті. І тепер ним прикрашають інтер'єри помешкань, вітні та ікони в церквах. Проте щодня ми користуємося різними витральниками, побутовими рушниками за потреби на кухні, у ванній кімнаті та ін.
Сильний — той, хто має значну фізичну силу, міцний, могутній. Сила — як можливість активно діяти — притаманна не лише людині, а й тваринам, рослинам, природним явищам, стихіям. Усе й усі не можуть бути сильним, є також і слабкі. Тож сильному сила дана для того, щоб брати на себе найбільш важку роботу, захищати слабких і допомагати їм. Крім фізичної сили, людині важлива й сила духу, яка навіть слабку людину робить непереможною. Завдяки силі духу українці, вони непереможні навіть перед більшими країнами, перед їхньою силою. Пам'ятайте: сила має бути доброю. Зла сила руйнівна, вона руйнує і знищує життя навколо.

Термін	Значення
Свято	<p>Свято — день або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати; урочистість, влаштована з якої-небудь нагоди; важлива, радісна, приємна подія, а також день, коли вона сталася.</p> <p>(Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 104)</p>
Справедливість	<p>Справедливість — правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь; людські стосунки, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам.</p> <p>(Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980 — Т. 9. — С. 590)</p>
Суспільство	<p>Суспільство — угруповання, сукупність людей, об'єднаних певними стосунками, зумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ.</p> <p>(Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 9. — С. 859)</p>
Традиції	<p>Традиції — досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., що склалися історично й передаються з покоління в покоління; передача досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління до покоління.</p> <p>Традиція — неодмінний закон спадкоємності, без якої не може бути розвитку культури.</p> <p>(Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка — 1970–1980. — Т. 10. — С. 225)</p>
Троїсті музики	<p>Троїсті музики — український народний музичний гурт із трьох виконавців на музичних інструментах — найчастіше скрипки, бубні та цимбалах; можуть бути цимбали, кобза і сопілка або замість цимбал — скрипка.</p> <p>(Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. — К. : Довіра, 2006. — С. 379)</p>

Як пояснити дитині
<p>Свято — це день (дні), позначений в календарі на честь якоїсь радісної, урочистої, знаменної події в житті громади (держави, міста/селища, родини) або людини.</p> <p>Свята бувають різні: родинні (день народження, весілля, хрестини), громадські (день міста/селища), національні (День вишиванки), державні (День незалежності, Новий рік), релігійні (Різдво), міжнародні (День матері). Кожне свято має свої традиції відзначання.</p>
<p>Справедливість — це досить важливе почуття, властиве кожній людині. Його можна порівняти із важелями, на яких ми зважуємо вчинки і віддачу за них: працю і винагороду, заслуги і визнання, провину і покарання та ін.</p> <p>Робити по справедливості означає: ставитися до людей так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе.</p>
<p>Будь-яка людина живе серед людей, вона залежить від інших (хтось шие одяг, хтось пече хліб, хтось навчає дітей, а хтось захищає Батьківщину). Кожен щось робить для інших і для себе. Об'єднання людей називається суспільством. У суспільстві існують спільні правила життя, спільні вимоги — права і обов'язки до людей і влади.</p>
<p>До народження кожної людини світ існував вже багато часу, люди працювали, створювали матеріальні блага, придумували різні розумні способи дій, співали пісень, складали казки. І кожну новонароджену людину намагалися навчити всьому, що вміли і знали. Ось чому діти мають поважати традиції, звичаї, правила, досвід попередніх поколінь і навчатися у них кращого. Коли вони виростуть, вони навчать мудрості своїх дітей і передадуть їм традиції свого народу.</p>
<p>Троїсті музики — найбільш поширений в українському народі вид ансамблю. Виходячи з назви (троїсті, схоже на трійку), ансамбль складається з трьох виконавців. У давні часи це були — скрипаль, цимбаліст та бубніст. Вони були вдягнені в національні костюми і грали народну музику.</p> <p>Троїсті музики грали на народних святах, весіллях, ярмарках. Виконували переважно танцювальні та пісенні мелодії.</p>

Термін	Значення
Цінність	Цінність — виражена в грошах вартість чого-небудь; ціна; те, що має певну матеріальну або духовну вартість; матеріальні цінності, всі предмети (земля, будівлі, речі побуту і т. ін.), що мають певну вартість, ціну; важливість, значущість чого-небудь. (Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка. — Т. 11. — С. 237)
Чеснота	Чеснота — позитивна моральна риса в характері людини; добродієність. (Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка. — Т. 11. — С. 316)
Щастя	Щастя — стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь. (Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка. — Т. 11. — С. 573)
Щирість	Щирість — якість особистості прямо, безкорисливо, щиро-сердно виражати свої почуття; відвертість, правдивість. (Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка. — Т. 11. — С. 586)
Ярмарок	Ярмарок — торг, який влаштовується регулярно, в певну пору року і в певному місці для продажу й купівлі товарів. (Словник української мови : у 11 т. — К. : Наукова думка. — Т. 11. — С. 649)

Як пояснити дитині
Цінністю називають найважливіше, те, що має особливе значення для всіх чи окремих людей. Громадяни різних країн утвердили загальнолюдські цінності, серед яких ДОБРО, МИР, КРАСА, ЗЛАГОДА, ЩАСТЯ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ... Кожна окрема людина сама визначає, що для неї є найважливішим. Для когось це дружба, навчання, спорт, подорожі чи ще щось. Для іншого — гроші, коптовності, а ще для когось — тепло й затишок рідного дому, здоров'я рідних і близьких, гарна книга і добрі стосунки. Стосовно життєвих цінностей тут кожен вирішує сам. Але передусім варто цінувати й оберігати те, що ні за які гроші не продається і не купується: здоров'я, любов, вірні друзі, підтримка рідних і близьких та саме життя.
Кожна людина має власний характер. Він складається з багатьох рис, які виявляються у вчинках людини, її поведінці, ставленні до себе й інших. Такі найкращі риси, як доброта, щирість, чесність, товариськість, сміливість, відданість, прикрашають характер людини, викликають повагу до неї. Їх ще називають чеснотами.
Хоча для кожної людини поняття щастя своє, але для всіх відчуття щастя пов'язане з переживанням великої радості, задоволення від чого-небудь, певної радісної події (день народження, зустріч із друзями, похід у цирк чи в театр), сприйняття приємного (подарунок, краса природи, смачна їжа). Щасливу людину впізнати легко — вона ніби внутрішньо світиться, посміхається, від радощів плескає в долоні, підстрибує, крутиться на одній ніжці. Треба пам'ятати, що радість народжується в душі людини. Тож треба навчитися радіти найменшим приємностям кожного дня.
Щирість — це така характеристика стосунків між людьми, коли ніхто нічого від інших не приховує, доброзичливо ділиться з іншими тим, що має. Щирими стосунки мають бути між близькими людьми. Із незнайомцями краще не ділитися секретами та чимось для тебе важливим.
Ярмарок — це великий захід купівлі й продажу, який щороку влаштовують із нагоди свята. Є різдвяний, великодній ярмарки, де можна придбати витвори народного мистецтва й ласощі, виготовлені спеціально до цих свят. Свято врожаю також відзначається в народі широким шедрим ярмарком. Здавна в Україні існувала традиція відвідувати недільні ярмарки. Там, окрім їжі, можна було придбати будь-які необхідні в господарстві речі, одяг, прикраси, іграшки.